

ELS DISCURSOS D'ODI: LLIBERTAT D'EXPRESSIÓ, XARXES SOCIALS I ESFERA PÚBLICA

Consell de l'Audiovisual
Comunitat Valenciana

Consell de l'Audiovisual
Comunitat Valenciana

*INFORME ELABORAT SEGUINT LES ATRIBUCIONS QUE
DETERMINA L'ARTICLE 5 .3d DE LA LLEI 10/2018, DE 18 DE
MAIG, DE CREACIÓ DEL CONSELL DE L'AUDIOVISUAL DE
LA COMUNITAT VALENCIANA*

ÍNDEX

1. Introducció	4
2. El nou paradigma de la comunicació social	10
3. Mesures regulatòries sobre notícies falses a diferents països de la Unió Europea	24
3.1 Recomanacions del Parlament Europeu	37
3.2 Acords en la lluita de l'ús de les tecnologies de la informació i de la comunicació	38
4. La llibertat d'expressió	42
4.1 La llibertat d'expressió i la llibertat de comunicació	49
4.2 Llibertat d'expressió, internet i xarxes socials	52
4.3 Protegir la llibertat d'expressió i l'accés a la informació. Repercussions en la regulació de les plataformes digitals	61
4.4 Processos de supervisió del funcionament de les plataformes: la regulació dels discursos online des de 2022 fins a l'actualitat	67
4.4.1 La Llei de Serveis Digitals	68
5. Els discursos d'odi	76
6. Reptes a curt termini	94

1. INTRODUCCIÓ

Vivim en un ecosistema de convergència mediàtica que es caracteritza per una hibridació constant; cal tenir present, a més a més, que es produeix un eixamplament imparabile dels entorns *online*, que van integrant-se (però que també van condicionant) el nostre dia a dia. La quotidianitat digital, per tant, va en augment, i són diverses les aplicacions que regulen alguns dels àmbits més rellevants de la nostra vida, ja que aquestes aplicacions fins i tot arriben a monitoritzar aspectes tals com la nostra activitat física, l'alimentació, etc. En conseqüència, els mitjans electrònics de difusió massiva han anat desenvolupant-se com un procés de generació i de recomposició de l'estructura cultural a la qual estàvem avesats fins fa tan sols tres dècades.

En el paràgraf anterior s'està fent referència a la cultura com un eix de dinamisme social a partir del qual les persones (i els grups humans) agafen consciència de les seues condicions singulars d'existència i hi obtenen algunes de les significacions essencials, elements que els habiliten per vincular-se amb elles. També els permet plantejar-se les vies mitjançant les quals poden dur a terme accions que faciliten les relacions amb la resta d'éssers humans. En funció de la variant de cultura específica que vagen adquirint les persones (i les col·lectivitats), es van creant tant els valors com les maneres de percebre la vida, i es van bastint les formes concretes de relacionar-se i d'interactuar amb la societat.

Al capdavant, és a partir de la cultura des d'on s'articulen una part important dels paràmetres cognitius que els éssers humans tenim sobre la realitat, així com també el conjunt de vinculacions que

mantenim entre nosaltres, tant en la nostra convivència comunitària com en la relació amb l'entorn natural en què vivim.

En certa manera, i sense entrar en el debat acadèmic tradicional entre les teories de la identitat essencial de l'ésser humà i les que realcen la seua dimensió diferencial¹, cal asseverar que les estructures culturals són elements que condicionen la configuració de l'entramat social, i també s'ha d'evidenciar que influeixen en el conjunt dels paràmetres que regulen el funcionament de la vida de les persones.

De fet, les estructures culturals són paradigmes cognoscitius a partir dels quals es generen alguns dels actes que serveixen per poder funcionar convencionalment en la societat; en funció d'algunes dimensions tals com les dades, els fluxos, els símbols i, sobretot, a partir de l'intercanvi d'informacions, el que acaba succeint és que la cultura articula les vies concretes a partir de les quals, d'una banda, cada individu (o cada grup de persones) percep la realitat, i, de l'altra, també determina la influència d'actituds, de comportaments i d'una part de les tendències que regeixen el nostre dia a dia.

Així, com que actualment ens trobem immersos en un nou paradigma de la comunicació², al qual s'hi dedicarà el segon apartat de l'informe, aquest escenari reestructura alguns dels vessants de la cultura, ja que el trànsit dels sistemes analògics als digitals realment ha implicat un gir en la forma mitjançant la qual la societat es comunica, essencialment arran de la instauració d'internet a les llars

¹ En els cercles acadèmics en els quals s'ha dut a terme aquest apassionat debat, la recerca de punts de confluència entre la naturalesa i la història sovint s'han entrelaçat mitjançant la idea de *progrés*. D'una banda s'ha emfasitzat que l'ésser humà es troba subjugat a les lleis naturals i, de l'altra, s'ha recalcat que aquestes lleis fan referència a l'intel·lecte, que és qui, en realitat, les codifica i les analitza, fet que implica que el subjecte es fonamenta en l'objecte (substància articulada en evolució), i que l'objecte ho faça en el subjecte (que es transcendent i empíric alhora), en un cercle que, al cap i a la fi, resulta ineludible.

² Velasco, V. y Rodríguez Alarcón, L. (2020). *Nuevas narrativas migratorias para reemplazar el discurso del odio*. Fundación porCausa

i, posteriorment, a partir també de la integració d'internet en els dispositius mòbils.

D'aquesta expansió digital es deriven un seguit de reconfiguracions psico-socials que han anat articulant (en un context com el nostre, amb una accessibilitat a internet que és a l'abast de la gran majoria de la societat) un conjunt de sentits, que s'han constituït com a predominants en l'existència humana.

La convergència tecnològica i les xarxes digitals influeixen en diferents camps antropològics, psicològics, comunicatius i socials que, d'una manera o d'una altra, han aconseguit condicionar l'espill col·lectiu en el qual es miren les persones en molts moments de la seua vida. Al cap i a la fi, les xarxes socials han esdevingut el marc social des del qual els éssers humans del present anem canalitzant una part d'allò que som personalment i socialment.

Actualment, en moltes ocasions fins i tot atorguem a les xarxes la potestat d'actuar com a reflex de la nostra presentació en societat³, per això les usem per relançar alguns dels nostres pensaments privats, i també per compartir certes imatges (tant personals com grupals).

L'entorn *online* amplia les vies d'expressió, de rendiment i de domini de la informació transmesa, conjunt d'aspectes que fan possible bastir una (o més) identitats, i que, al seu torn, ens permeten canalitzar aquells aspectes que hem decidit que volem projectar socialment⁴. De fet, estar *online* i acurtar les distàncies amb amistats

³ Gonzales, A.L. & Hancock, J.T. (2010). Mirror, mirror on my Facebook wall: Effects of Facebook exposure on self-esteem. *Cyberpsychology, Behavior & Social Networking*, 1-2, 79-83.

⁴ Walther, J.B. (2007). Selective self-presentation in computer-mediated communication: hyperpersonal dimensions of technology, language, and cognition. *Computers in Human Behaviour*, 23, 2538- 2557.

i/o familiars s'ha convertit en una part rellevant d'entre el conjunt d'expectatives que estructuraven les relacions interpersonals. Aquestes expectatives fins i tot poden atorgar-nos un cert grau de seguretat personal. D'aquesta manera, es van creant vies d'aproximació o de dependència emocional, no tant cap al mitjà (internet) com sí cap a les vinculacions i els continguts que es transmeten⁵.

Les xarxes socials posen en marxa un conjunt de mecanismes que creen alteracions en l'autoconcepte. Un d'aquests canvis és l'observació que fem de nosaltres mateixos, ja que la idiosincràsia de funcionament de les xarxes permet que la persona pugui convertir-se en un objecte per a ella mateixa⁶, circumstància que obre la porta a la possibilitat d'impulsar-nos a desenvolupar rols molt diversos.

Des d'aquests paràmetres de comportament, el fet d'interpretar diferents rols ens indueix a poder percebre que *som* allò que representem⁷, ja que el perfil i les informacions que es fan públiques en una xarxa social actuen com un espill que, en realitat, gestionem nosaltres, i és a partir d'aquest reflex que acabem tenint l'opció de configurar la imatge social que volem projectar.

Un altre aspecte a tenir present és la comparació social, que és un dels mecanismes als quals recorrem quan ens trobem en situacions en què tenim dubtes i/o incerteses: busquem en l'entorn virtual compartit la informació que necessitem, amb la pretensió de

⁵ Mascheroni, G. & Vincent, J. (2016). Perpetual contact as a communicative affordance: opportunities, constraints and emotions. *Mobile media and communication*, v. 4, n. 3, pp. 310-326.

⁶ Cruz Gómez, I. & Verd, J. M. (2013). The strength of ties: A theoretical and empirical exploration of its multiple meanings. *Empiria: Revista de Metodología de Ciencias Sociales*, 26, 149-174.

⁷ Hernando, A. (2012). *La fantasía de la individualidad sobre la construcción sociohistórica del sujeto moderno*. Madrid: Katz Editores

conèixer el comportament i l'opinió (o el grau de coneixement sobre el tema que ens interessa) que té el nostre suposat grup d'iguals.

Tots aquests paràmetres són rellevants a l'hora d'entendre la necessitat d'elaborar un informe com aquest que presenta el CACV, per tal de posar al centre del debat el grau d'afecció que les xarxes provoquen i, sobretot, per aprofundir al voltant de la problemàtica dels discursos d'odi i les seues interseccions i vinculacions amb l'espai públic.

Les qüestions apuntades en els paràgrafs anteriors tenen repercussions, atès que impliquen tot un seguit de conseqüències que es poden percebre, essencialment, en les vies a partir de les quals cada societat va bastint els eixos que precisa per guiar la resta de persones de la comunitat cap a un projecte comú de (co)existència.

Aquesta estructura mitjancera en la qual s'han convertit les xarxes socials actualment passa a ser un element tan rellevant en el funcionament comunitari quotidià que, de fet, les xarxes fins i tot es poden erigir en marcs de referència civilitzatoris (conscients o inconscients). Es tracta d'uns eixos de referència que atorguen un cert grau d'entitat (o, en cas contrari, que minimitzen) a certes idees, a alguns valors, a molts pensaments, etc. Tots aquests elements fan possible l'acceptació (o, en ocasions, faciliten l'efecte contrari, el rebuig) col·lectiu, i també propicien apropaments (o, de vegades, en sentit contrari, creen distàncies) entre persones.

Però, a més a més, en un escenari en què les xarxes socials han adquirit molta preponderància, "la comunicació social responde a un esquema con fines eminentemente comerciales: las patentes lagunas en la regulación de los gobiernos a las grandes corporaciones digitales perjudica directamente a la ciudadanía y al

discurso público (UNCTAD, 2018⁸), un discurso que se amplía con la irrupción de lo emocional, de lo icónico y lo audiovisual⁹”.

⁸ UNCTAD (2018). United Nations Conference on Trade and Development Report. Power, Platforms and the Free Trade Delusion. https://unctad.org/system/files/official-document/tdr2018_en.pdf

⁹ Gozávez, V.; Valero, A. i González, M. R. (2022). El pensamiento crítico en las redes sociales. Una propuesta teórica para la educación cívica en entornos digitales. *ESE*, 42, 35-54.

2. EL NOU PARADIGMA DE LA COMUNICACIÓ SOCIAL

El nou paradigma de comunicació explicat en la introducció del present informe, així com la seua conseqüent influència sobre el vessant cultural que regula els aspectes de la comunicació interhumana, recentment s'ha arribat a considerar, des d'alguns sectors, com un nou *poder* de la humanitat.

Parlem d'un element de preponderància en què els mitjans en línia, sobretot gràcies a les dinàmiques de posicionament que aquests mitjans en línia han anat instaurant durant el desplegament de les dues darreres dècades, han adquirit un *poder real* que sovint excedeix certes autoritats ideològiques establertes convencionalment¹⁰.

Aquest fet implica que, progressivament, els mitjans en línia hagen començat a deixar de concebre's com a simples mitjans per anar convertint-se en una mena de "finalitats", ja que "los medios en línea han renunciado a ser puentes de relación simbólica para edificar la comunicación y han terminado por transformarse en eficientísimas herramientas (...) para dirigir, controlar y subordinar a los individuos y a los grupos según los proyectos económicos y políticos que los determinan"¹¹. De fet, allò que actualment es publica en línia ja no és només "contingut" en el sentit estricte del significat etimològic del concepte: cada vegada més, el que es publica és (o almenys pretén ser-ho) un "impacte".

¹⁰ Bisbal, M. (2021). Con las redes sociales hemos topado: Una nueva forma de entender la libertad de comunicación. *Comunicación*, 194, 99-114.

¹¹ Estay, J. G. (2022). Democracia y medios de comunicación en línea: una nueva forma de discurso de odio con inteligencia artificial como telón de fondo. *Revista de Filosofía*, Vol. 39, núm. 100, 63-77.

D'aquesta manera, convertit en impacte, una part rellevant d'allò que es va publicant a poc a poc va trobant la manera d'anar evitant filtres de qualitat i vies de contrast o de veracitat, i va bastint societats hipercomunicades caracteritzades per la urgència de la immediatesa i de la lleugeresa¹².

Tot aquest context implica que, fins i tot, s'estiga començant a desintegrar una part de l'esfera pública¹³. I no només això sinó que "la gran quantitat d'informació i la complexitat de la societat de la informació, que van en ràpid augment, fan obsoleta la idea de l'acció comunicativa [tradicional]"¹⁴.

També és rellevant tenir en compte que "la eficiencia e inmediatez en la lectura y acceso a la información está perjudicando nuestro modo de pensar, confundiendo nuestra capacidad de análisis y entorpeciendo la velocidad de nuestros razonamientos"¹⁵. En certa manera, totes aquestes qüestions fan que s'haja instaurat una mena de:

Hipertrofia tecnológica manifiesta en las grandísimas redes de aparatos e infraestructuras independientes de la voluntad humana –que ha cedido buena parte de su autonomía a la eficacia–, dados los condicionantes pragmáticos y funcionales en la organización general de las cosas. El salto radica en que son las máquinas las que piensan y aprenden solas (*machine learning*), se comunican y deciden en red (Internet de las cosas...), lo que hace de la inteligencia artificial uno de los

¹² Lipovetsky, G. (2016). *De la ligereza*. Barcelona: Anagrama.

¹³ Chul Han, B. (2022). *Infocràcia*. Barcelona: La Magrana.

¹⁴ Chul Han, B. (2022). *Ibídem*.

¹⁵ Rumayor, M. (2016). El problema de la autoridad en la familia frente al reto de las redes sociales. *Teoría De La Educación. Revista Interuniversitaria*, 28(2), 75–92

negocios que más crecen y el que transformará por completo la economía y el Trabajo¹⁶.

Així, amb la voluntat humana més abocada a l'eficàcia que a cap altre valor, les xarxes socials, donada la seua idiosincràsia tecnològica, es constitueixen com a prolífics mitjans d'expressió, de comunicació i d'intercanvi ràpid d'informació multiformat entre usuaris/es; les xarxes socials afavoreixen la difusió de continguts que, si es destinen al servei del reforçament del bé comú, podrien resultar molt útils des d'un punt de vista civilitzatori; però, de manera contrària, és cert que també poden erigir-se en un canal emprat per a la simplificació d'unes opinions al recer de les quals es poden difondre falsedats i afavorir situacions de polarització (i, fins i tot, contextos d'enfrontament social).

Els elements que caracteritzen aquestes falsedats són: la militància ideològica, el llenguatge parcial, la simplificació argumental, la comparació perversa o, més recentment, les *deep-fakes*¹⁷ i les alteracions gràfiques; de fet, una part de l'èxit en l'acceptació de la desinformació i les notícies falses rau en el disseny, això és, en com la instauració i la composició d'aquests elements intenta provocar un conjunt de reaccions concretes en qui les rep.

Una notícia falsa resulta *atractiva* perquè acostuma a estar dissenyada per a ser-ho; la reactivitat, la ràpida difusió i la consolidació dels prejudicis personals segueixen pautes que fan que no resulte complicat assolir les seues finalitats en les notícies falses.

¹⁶ Espinosa, L. (2018). La mano y el algoritmo. Una antropología compleja ante los desafíos tecnológicos del presente. *Araucaria, Revista Iberoamericana de Filosofía, Política, Humanidades y Relaciones Internacionales*, año 20, nº 40, 109-136.

¹⁷ Vizoso, A., Vaz Álvarez, M. & López García, X. (2021). Fighting Deepfakes: Media and Internet Giants' Converging and Diverging Strategies Against Hi-Tech Misinformation. *Media and Communication*, vol. 9 (1), 291-300.

Des del punt de vista de la persona usuària, investigacions com la de Bryanov & Vziatysheva (2021)¹⁸ han evidenciat els paràmetres que condicionen la credibilitat de les *fake news*: els estils cognitius de cada persona, la casuística del missatge (presentació i contingut) així com les accions de les plataformes, aspectes que poden induir-nos a qüestionar la veracitat dels fets però que, també, tenen l'opció de no fer-ho.

A més a més de la capacitat i/o les habilitats que ens ajuden a identificar la desinformació, cal tenir present que les persones processem la informació de manera diferent; en conseqüència, per entendre com s'expandeix la informació (i la desinformació) per internet cal conèixer com ens afecten els algoritmes, i també s'han de tenir en compte aspectes tals com:

-Els filtres bombolla: cada vegada que deixem l'empremta del "m'agrada" o que triem un contingut dins dels cercadors estem deixant una petjada, això és, estem permetent que s'emmagatzemen dades sobre els nostres interessos, gustos, etc. Aquestes dades condicionen els resultats de totes les accions de recerca posteriors; per tant, la informació i els formats en què ens apareixerà la informació dels continguts quedaran condicionat per les interaccions i les recerques anteriors.

-Les càmeres d'eco: aquest fenomen fa referència a quan, en funció del nostre bagatge personal i del context en el qual vivim (mitjans de comunicació que consumim, xarxes socials, etc.), acabem eixamplant (i refermant) les idees i les creences que tenim fins al punt que arriba un moment en què ni tan sols tenim accés a les idees i les creences que no ens són afins.

¹⁸ Bryanov, K. & Vziatysheva, V. (2021). Determinants of individuals' belief in fake news: A scoping review determinants of belief fake news. PLoS ONE, 16 (6).

En un estudi recent¹⁹ sobre l'estructuració de la desinformació es va dur a terme una distinció entre el que és fals, allò que es considera incert i el que és parcialment vertader. Tot i amb això, ho podem englobar tot sota el paraigua de la "desinformació", que fa referència a les informacions creades malintencionadament per generar ambigüïtat o confusions²⁰.

En aquestes circumstàncies, fa l'efecte que, d'una manera o d'una altra, aquest context ens aboca a uns escenaris que, amb la inèrcia de certes desregulacions mediàtiques, en realitat està cada vegada més marcat per la manipulació, la desinformació i la sobrecàrrega informativa²¹. Així, com que resulta evident que l'esfera digital integra la comunicació a nivell global, es fa palès que aquesta esfera digital en realitat té la capacitat de generar noves vies de mobilització.

Això no obstant, tal com s'evidenciarà al llarg del present informe, aquesta confluència de comunicació a nivell global també implica riscos i amenaces, per això organitzacions com l'Alt Comissionat de les Nacions Unides per als Refugiats (ACNUR) o la plataforma europea d'ONG socials han implantat plans d'accions que tenen com a objectiu intentar minimitzar aquests comportaments; i també han emfasitzat la necessitat de situar aquests temes en l'agenda *setting* dels partits polítics i dels organismes internacionals.

¹⁹ Kapantai, E., Christopoulou, A., Berberidis, C., Peristeras, V. (2020). A systematic literature review on disinformation: Toward a unified taxonomical framework. *New Media & Society* 23(3).

²⁰ Wendling, M. (2018) The (almost) complete history of "fake news". Disponible a: <https://www.bbc.com/news/blogs-trending-42724320>

²¹ Gozávez, V., Romero, L. M. y Larrea, C. (2019). Twitter y opinión pública. Una perspectiva crítica para un horizonte educativo. *Revista Española de Pedagogía*, 77(274), 403-419.

De la mateixa manera, empreses tecnològiques com X (Twitter), Facebook, Microsoft o Youtube també han mostrat la seua preocupació pels discursos agressius i d'odi en els darrers anys, per això van signar un codi de conducta amb la Comissió Europea, amb la pretensió d'intentar eliminar de les seues plataformes missatges racistes, xenòfobs, etc. També han començat a implementar vies internes que puguen posar de manifest les males pràctiques i que tinguen l'opció de denunciar els comptes i les publicacions el contingut de les quals no es considere oportú.

I si això és així és perquè una part important dels serveis convergents es caracteritzen per uns models de generació i de distribució de continguts allunyats dels sistemes tradicionals, fet que implica que l'atenció es canalitze, cada vegada més, en el paper generador-creatiu de la persona-receptora. Efectivament, en realitat qui genera-crea actualment ja no és solament una figura passiva, perquè té la possibilitat de reestructurar, comentar²² i compartir el contingut original amb la resta de persones de la xarxa.

De fet, Internet deu una part del seu èxit i/o demanda a la interacció constant que poden dur a terme les persones usuàries, perquè internet fa possible que cada persona pugua sentir-se *autor/a* d'un contingut propi, presentat en funció de les seues inquietuds, motivacions, etc. Qualsevol persona que tinga accés a internet es pot generar les seues pròpies vies d'informació. L'articulació digital de la informació fa possible que els costos econòmics de la producció de la informació siguin molt reduïts.

En essència, amb la consolidació i la difusió a nivell global d'Internet el que ha ocorregut és que s'ha reestructurat la

²² R. Jacoby i S. Krochmalny (a: Medios y miedos. Algunas reflexiones sobre las manifestaciones de odio en los grandes medios electrónicos. *Estrategias: Psicoanálisis y salud mental*, N.º. 3, 2015 (Ejemplar dedicado a: Estrategias -Psicoanálisis y salud mental. 46-48).

comunicació col·lectiva, i ha agafat forma la possibilitat que les persones puguin exercir funcions d'audiència i d'emissores de forma simultània com a *micromitjans*.

Així, si tradicionalment els mitjans de comunicació eren un sistema de comunicació professional, l'ampli sistema de difusió d'informació que Internet desplega cal entendre'l, en canvi, com un paradigma d'intercanvi d'informació col·lectiu en què qualsevol persona pot participar en l'ecosistema de generació de comunicació.

Les persones som consumidores i, ahora, productores de continguts, per això les pantalles fan possible "compartir, comentar, recomendar o rechazar contenidos con mayor o menor amplitud o elaboración productiva. Esta actividad, unida a un alto grado de popularidad, nos posibilita convertirnos en líderes de opinión digitales²³".

I a això cal afegir que, en moltes ocasions, els mitjans de comunicació digitals publiquen notícies destinades a desencadenar sentiments d'enemistat entre els lectors i les lectores, amb la finalitat d'aconseguir que escriguen comentaris i amb l'objectiu que aquesta inscripció de missatges genere una certa polèmica i, en conseqüència, les visites al mitjà de comunicació digital augmenten exponencialment.

Aquests *micromitjans* s'erigeixen com a receptors (actius i/o passius), i també poden constituir-se com a fonts, canals i distribuïdors simbòlics de continguts propis, o de tercers, o d'altres micromitjans; i tenen com a característica principal que el temps real preval sobre l'espai real, perquè no es configuren com les audiències tradicionals (que eren més regulars i homogènies), més bé se

²³ López Vidales, N. i Gómez Rubio, L. (2021). Tendencias de cambio en el comportamiento juvenil ante los media: Millennials vs Generación Z. *Estudios sobre el mensaje periodístico*, 27(2), 543-552.

segmenten i es configuren en papers intercanviables entre receptors/es i/o emissors/es.

D'aquesta manera, la creació i posterior difusió d'informació que es du a terme mitjançant aquests *micromitjans* ha acabat creant una mena de cohabitació amb els mitjans de comunicació tradicionals, però amb un grau d'immediatesa i de circularitat que, sovint, fins i tot és major. Efectivament, els *micromitjans* tenen la possibilitat de generar, reestructurar i difondre un ventall ampli d'informacions que, a més a més, no es troben circumscrites a cap agenda condicionada per paràmetres com la línia editorial, etc., tal com sí que ocorria en els mitjans tradicionals.

El canvi rau tant en el vessant tecnològic, que fa possible formes de comunicació totalment noves, com en el fet antropològic i social següent: les persones tenen l'opció d'exercir el paper simultani (i intercanviable) de ser audiència i de ser emissores, això és, creadores d'informació, circumstància que, a més a més, implica que tinguen la possibilitat de generar respostes.

Malgrat que queda fora de l'abast i/o dels objectius d'aquest informe, cal evidenciar que aquest canvi de rols ha comportat que alguns corrents filosòfics i antropològics assegurin que, d'una manera o d'una altra, aquesta reestructuració de papers fins i tot està aconseguint provocar reformulacions en la democratització de la informació. I també s'està produint la desintegració de l'esfera pública a la qual s'al·ludia anteriorment, que comporta una "atomització i narcisificació creixents de la societat, que ens fa sords a la veu de

*l'altre*²⁴. També porta a la *pèrdua de l'empatia*²⁵. Hui totes les persones ofereixen culte al jo, tothom es representa i es produeix²⁶.

De la tradicional comunicació social, caracteritzada per una comunicació de masses enfocada com un sistema amb “la transmissió simultànea desde un emisor único o centralizado y organizado a toda, o la gran mayoría, de la población de un conjunto recurrente y normalizado de mensajes (noticias, información, ficción, entretenimiento y espectáculo) sin que haya posibilidad alguna de responder o contestar, (...) se trataba de una comunicación de masas que permite el dominio simbólico e informacional del conjunto de la sociedad por parte de aquellos que tienen el control de los medios de difusión²⁷” hem anat passant a una comunicació interhumana, que el que fa és articular la comunicació interpersonal de forma col·lectiva.

La relació entre un tipus de comunicació i una altra és bidireccional, ja que es retroalimenten: el nou paradigma comunicacional es nodreix d'informació dels mitjans tradicionals, i aquests últims, actualment, fins i tot trien alguns dels continguts que decideixen publicar tant dels *micromitjans* com d'altres mitjans tradicionals. Hi ha una cohabitació que, en certa manera, configura un ecosistema de provisió de fonts informatives que fa unes dècades no es produïa.

Tot aquest context, que ha permès singularitzar en les xarxes un conjunt de mecanismes que permeten la difusió ràpida de missatges

²⁴ Ús de lletra cursiva en l'original.

²⁵ Ús de lletra cursiva en l'original.

²⁶ Chul Han, B. (2022). *Ibidem*.

²⁷ McQuail, D. (2002). *McQuail's reader in mass communication theory*. Sage, London.

(en aquest cas en concret, ho centrem en els missatges d'odi), és el que ha motivat la redacció d'aquest informe.

L'ésser humà no compta amb una essència fixada, per això es va configurant mitjançant els elements de la seua existència (particular i col·lectiva), fet que comporta que siga la *necessitat* qui vaja bastint les variacions (culturals) més rellevants. Així, si la flexibilitat multievolutiva ens va permetre fa molt segles canalitzar, en bona mesura, el temps i l'espai (a través dels sabers, les pautes socials, les tècniques, etc.), la galàxia digital (i les seues conseqüències en la configuració dels paràmetres socials), que estem descrivint en aquest subapartat de l'informe genera un entramat d'eclosions simbòliques articulades en la realitat virtual.

En aquestes circumstàncies, les xarxes socials han reconfigurat els mitjans de comunicació tradicionals, ja que la idiosincràsia interactiva ha introduït un ecosistema més orientat a l'entreteniment i a l'activació del seu *branding*. En conseqüència, el periodisme ha incorporat les xarxes com a eines de treball amb les quals poder captar tendències, circumstància que en ocasions està arrossegant el periodisme cap a una mena de sensacionalisme, que implica la publicació de temes frívols i/o de poca transcendència informativa²⁸.

D'altra banda, cal tenir present que tot aquest escenari comunicatiu que facilita la generació d'informacions (i que fa possible les corresponents respostes) en realitat es desplega sense confins. Parlem, per tant, d'informacions que fins i tot podrien recordar-nos les creacions artístiques creades en altres formats; Eisenlauer²⁹ (2013, p.

²⁸ Suárez Villegas, J. C. i Cruz Álvarez, J. (2016). Los dilemas deontológicos del uso de las redes sociales como fuentes de información. Análisis de la opinión de periodistas de tres países. *Revista Latina de Comunicación Social*, 71, 66-84.

²⁹ Eisenlauer, V. (2013). *Un análisis crítico hipertextual de las redes sociales: los verdaderos colores de Facebook*. London: Bloomsbury Publishing.

10), en un llibre dedicat a *Facebook*, ho expressa en aquests termes: "cada arxiu, imatge, àudio o vídeo que s'hi puja pot ser comentat, editat o eliminat quasi de manera instantània per altres usuaris".

Aquesta via, tenint en compte la casuística i els efectes inherents a les xarxes socials, esdevé una plataforma que, actualment, **està servint per a la difusió de discursos d'odi**³⁰ i de negacionismes que, progressivament, van ocupant llocs de l'agenda pública i van generant noves maneres de sentir, formes de veure i vies d'obrar en la vida per part d'una part important de les persones que les consumeixen (ja siga de forma directa ja siga de manera indirecta).

Cal, a més a més, tenir presents altres paràmetres. Un estudi de la consultora IPSOS de l'any 2018 evidenciava que en molts indrets del món s'afavoreix la difusió de notícies falses fins al punt de canalitzar-les com una via d'exportació no tradicional cap a la resta de societats, essencialment a través de canals d'informació anomenats *mediaonline*, que impliquen que la tasca de rebre-les des de posicionament crítics resulte molt complexa.

L'esmentat estudi posa en relleu que la ciutadania espanyola és la població europea que més ha caigut en les trampes de les notícies falses, ja que el 57% de la ciutadania admet haver cregut en alguna ocasió com a vertadera la informació de una notícia falsa a Espanya. Aquesta xifra supera la de Suècia (55%), la de Polònia (55%), la de Bèlgica (45%), la d'Alemanya (43%), la de França (43%), la del Regne Unit (33%) o la d'Itàlia (29%), i ocupa la posició número cinc d'arreu del món, només per darrere de Brasil (67%), Aràbia Saudí (58%), Corea del Sud (58%) i Perú (57%).

³⁰ Bustos Martínez, L. et al. (2019). Discursos de odio: una epidemia que se propaga en la red. Estado de la cuestión sobre el racismo y la xenofobia en las redes sociales. *Mediaciones Sociales*, Vol. 18, 25-42.

Tal com es fa palès a una investigació publicada a la revista *Science*³¹ que aborda aquest tema, el que succeeix és que ens trobem en una situació de vulnerabilitat dels subjectes individuals, les institucions i el conjunt de la societat davant d'una manipulació que terceres persones poden dur a terme mitjançant un deversall de ferramentes que Internet ens ofereix.

La mateixa investigació publicada a *Science* explica els mecanismes i les raons pels quals les notícies falses s'escampen amb tanta facilitat; l'estudi també evidencia que la implantació de les xarxes socials com a via de comunicació entre persones amb pensaments afins acaba minimitzant la tolerància envers pensaments i punts de vista alternatius i, alhora, aconseguix que s'encaixen de manera més receptiva les notícies adscrites al pensament propi (i, comporta també, de manera implícita, que es generen actituds de rebuig cap a pensaments aliens).

Al capdavant, aquest paradigma genera un context en què les notícies falses flueixen i tenen la possibilitat de connectar amb audiències àmplies.

En un estudi dut a terme per l'Institut Tecnològic de Massachusetts (MIT), que analitzava 126.000 notícies que havien estat compartides per més de tres milions de persones durant nou anys, s'arribava a la conclusió que les notícies falses s'estenen a més velocitat que les vertaderes. Cal tenir present que els conceptes de "veritat" i "mentida" són axiomes filosòfics i, en conseqüència, queden condicionats per un conjunt de paràmetres de debat (metafísic, ontològic, ètic, semàntic, etc.). En el present informe s'està fent referència a veritats i mentides fàctiques, això és, la presència (o l'absència) de biunivocitat entre enunciats i fets; d'aquesta manera, el

³¹ Lazer, D. M.; Baum, M.; Benkler, Y.; Berinsky, A. J. (2018). Social Science: The Science of fake news; *Science*; Vol 359, Issue 6380.

que s'està asseverant és que, quan no es produeix correlació però s'intenta enunciar, amb pretensions intencionals, que sí que es produeix aquesta correlació aleshores és quan estem davant d'una *fake news*³².

Quan el que es fa és etiquetar o compartir informació aleshores els *social bots* (sistemes que, mitjançant comptes automatitzats, es fan passar per persones), tenen la capacitat d'augmentar una notícia de manera notable. De fet, X (Twitter) calcula que entre el 10 i el 15% dels comptes actius són robots³³, i Facebook estima que al voltant de 55 milions de robots estan contínuament interferint en la dinàmica de funcionament de la xarxa social³⁴.

Tant si es tracta de comptes personals com si són robots, el fet rellevant és que, a diferència dels textos tradicionals, aquells que es generen i es difonen virtualment són més transformables i dinàmics i, en conseqüència, la informació que contenen és més volàtil.

L'esmentada revista *Science* l'any 2018 va publicar un estudi³⁵ en el qual es manifestava la preocupació derivada del fenomen de les notícies falses, l'essència informativa de les quals és antagònica als principis deontològics més elementals del periodisme. Es remarcava que es deixava al descobert una certa vulnerabilitat de les persones i

³² Malgrat que queda fora de l'abast dels objectius del present informe, cal apuntar que a més a més de les *fake news* també comptem amb la "desinformació", que resulta encara més complexa d'identificar, ja que, per tal de ser un mecanisme de transmissió eficient, ni tan sols necessita ser completament fals. La desinformació recorre, de manera deliberada, a la tria de dades esbiaixades, incompletes o modificades, per tant presenta fets "inexactos o engañosos [...] diseñados, presentados y promovidos intencionalmente para causar daño público o beneficios" particulares (European Commission, 2018, p. 10).

³³ Hui, A. (2021). *Teoría del aforismo. De Confucio a Twitter*. Madrid: Cátedra.

³⁴ Gutiérrez, M. (2021). *Activismo de datos y cambio social: alianzas, mapas, plataformas y acción para un mundo mejor*. Madrid: Dykinson.

³⁵ D. Lazer *e al.* (2018). "Social Science: The Science of fake news"; *Science*; Vol 359, Issue 6380.

de les institucions davant l'adulteració que tercers poden dur a terme mitjançant aquest tipus de ferramentes en la galàxia d'internet.

La investigació també assevera que la consolidació de les xarxes socials com a eina de comunicació entre persones que tenen pensaments anàlegs acaba minimitzant el respecte cap als pensaments alternatius i, alhora, augmenta la recepció de les notícies que més s'apropen al nostre pensament.

En aquest context, cal apuntar que comptem amb moltes investigacions que evidencien que hi ha un ampli ventall de persones que prefereixen aquelles informacions que confirmen les seues conviccions, i aquestes investigacions també confirmen que aquest segment poblacional percep les informacions com a més sòlides (i creïbles) si es tracta d'informacions que resulten ser coincidents amb les seues idees.

Malgrat això, *Facebook* afirma que només un 15% del contingut cívic compartit en la seua plataforma pot haver estat manipulat³⁶; amb tot, la xarxa social nord-americana no ha concretat ni ha publicat les dades de l'anàlisi.

En el cas concret de la xarxa social "X" (Twitter) es fa palés que quan algú s'hi registra el que busca no és formar part d'alguna col·lectivitat sinó més bé rebre i estendre informació, i també accedir a idees sobre temes que li interessin, és a dir, "difundir información y noticias relevantes para otras comunidades en línea"³⁷. En aquesta xarxa social, a més a més, les persones usuàries empren *hashtags* "como si dialogaran con el contenido de su propio tuit; esto permite

³⁶ <https://fbnewsroomus.files.wordpress.com/2017/04/facebook-and-information-operations-v1.pdf>.

³⁷ Strand, C. (2019). Navigating Precarious Visibility: Ugandan Sexual Minorities on Twitter. *Journal of African Media Studies*, 11(2), 229-256.

que se lleve a cabo un acto de partida inicial (...) ya que el *hashtag* repercute en el contenido de la oración e incrusta la vista de quien lo lee en él, llevándolo hacia una dimensión temática específica³⁸.

Atenent a tot això, hi ha diversos països de la Unió Europea que, preocupats per la socialització intencional de les notícies falses i de la desinformació (i per la seua intrínseca reestructuració de la realitat fàctica), han adoptat mesures regulatòries de diferent índole, tal com es constatarà a l'apartat següent del present informe.

3. MESURES REGULATÒRIES SOBRE NOTÍCIES FALSES A DIFERENTS PAÏSOS DE LA UNIÓ EUROPEA

La desinformació s'ha erigit en un mecanisme tecnològicament evolucionat, una estratègia capaç de reestructurar diferents consensos establerts i habilitada per satisfer algunes de les necessitats que han sorgit amb l'eclosió digital. Això s'agreuja perquè vivim en un context social condicionat pel desplaçament significatiu dels espais de creació del discurs i de la politització (que han anat instaurant-se en les plataformes digitals), per això a poc a poc s'ha

³⁸ Hanley, J., Al Mhamied, A., Cleveland, J. y Hajjar, O. (2018). The Social Networks, Social Support and Social Capital of Syrian Refugees Privately Sponsored to Settle in Montreal: Indications for Employment and Housing During their Early Experiences of Integration. *Canadian Ethnic Studies*, 50(2), 123-148.

anat fent necessari disposar de mesures regulatòries impulsades per països membres de la Unió Europea en els darrers anys.

La primera iniciativa de la Unió Europea en l'àmbit de la desinformació va ser l'any 2015. El Consell Europeu va demanar a la Alta Representant de Cooperació amb les Institucions Europees i els estats membres que aportara un pla d'acció de comunicació estratègica per tal d'afrontar el seguit d'informacions falses que provenien de Rússia.

El mateix Consell Europeu també es va plantejar promoure un equip de comunicació anomenat *East Stratcom Task Force*³⁹, adscrit a l'Alt Comissionat per a la Política Exterior Europea, encarregat de:

- Analitzar i explicar les tendències desinformatives generades a Rússia.
- Col·laborar amb les polítiques de la Unió Europea enfocades a potenciar la presència dels mitjans en cada regió.
- Crear elements de comunicació i campanyes dedicades a establir estratègies de comprensió envers les polítiques europees de països de l'est (Moldàvia, Ucraïna, Armènia, etc.).

L'any 2016 el Parlament Europeu va emetre una resolució⁴⁰ (2016/2030 – INI) al voltant de la comunicació estratègica de la Unió amb l'objectiu de minimitzar les campanyes dutes a terme per tercers (en contra de la Unió); en l'esmentada resolució es fa una lloança a la tasca desenvolupada des del grup *East Stratcom Task Force* i es demanava que se li proporcionara més personal i més recursos econòmics. També es recalrava la necessitat d'establir mecanismes

³⁹https://www.eeas.europa.eu/eeas/questions-and-answers-about-east-stratcom-task-force_en

⁴⁰ https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/A-8-2016-0290_ES.html?redirect

de cooperació entre els serveis d'intel·ligència dels estats membres per tal de conèixer la influència que exerceixen aquells tercers països que pretenen desestabilitzar els fonaments i els valors democràtics de la Unió Europea.

Un any després, el 2017, un grup de persones expertes tant en seguretat com en l'àmbit jurídic redactaren un manifest⁴¹ adreçat a l'Alta Representant de Política Exterior i de Seguretat Comú de la Unió Europea reclamant que s'augmentaren les partides pressupostàries del Grup de Treball.

L'abril de 2017 hi va haver al Parlament Europeu un debat al voltant de la incitació a l'odi, la difusió de notícies falses en xarxes socials i el populisme⁴². En el debat es va fer palesa la preocupació sobre aquesta temàtica però no es va produir un acord sobre els paràmetres d'actuació adients per poder afrontar el conjunt de notícies falses a la xarxa.

El dia 15 de juny del mateix 2017 es va aprovar la resolució del parlament sobre les plataformes en línia i el mercat únic digital (2016/2276 –INI), on es recull la rellevància i la urgència per respondre a l'allau de notícies falses; també s'explicita que les plataformes en línia han de fer possible que les persones usuàries disposen d'eines per poder denunciar les notícies falses.

La resolució recorda que l'intercanvi lliure d'opinions és un element essencial de la democràcia, i que el dret a la privacitat també cal aplicar-lo en els mitjans socials. De la mateixa manera, emfasitza el valor de la llibertat de premsa en allò que afecta la facilitació d'informació fiable a la ciutadania i acaba demanant a la Comissió

⁴¹ <https://www.europeanvalues.net/mogherini/>

⁴² <https://www.europarl.europa.eu/news/es/agenda/briefing/2017-04-03/6/incitacion-al-odio-populismo-y-noticias-falsas-debate-en-el-pleno>

Europea que duga a terme una anàlisi del context actual i del marc jurídic en tot allò que afecta a les notícies falses. Es reclama, també, que s'estudie si és possible emprar l'àmbit legislatiu per tal d'acotar la difusió i la propagació de continguts falsos.

L'agost del mateix any 2017 el Parlament Europeu va presentar una Proposta de Resolució al voltant del treball contra les notícies falses mitjançant la qual es demanava a la Comissió Europea que es marcara com a objectiu afrontar la generació de marcs legislatius sobre notícies falses i **incitació a l'odi**, que incloguera responsabilitats dels gestors de plataformes en línia que foren compatibles amb la llibertat d'expressió, però sense eximir els proveïdors dels controls pertinents i tècnicament possibles.

El novembre de 2017 la Comissió Europea va dur a terme una consulta pública al voltant de notícies falses i desinformació online, i va gestionar la posada en marxa d'un grup de persones expertes.

Un any més tard es va executar una enquesta de l'Eurobaròmetre per obtenir l'opinió de la ciutadania europea al respecte d'aquest tema⁴³. L'enquesta anava destinada tant a la ciutadania com a les plataformes de xarxes socials. En ella es va recollir informació al voltant de tres paràmetres:

- Les mesures preses per plataformes, mitjans de comunicació privats i organitzacions per afrontar la propagació d'informació falsa en línia.
- Possibles actuacions per refermar la qualitat de la informació i minimitzar la informació en línia.
- Concreció de què s'entén per informació falsa.

⁴³ <https://ec.europa.eu/digital-single-market/en/news/final-results-eurobarometer-fake-news-and-online-disinformation>

L'enquesta va rebre quasi 3.000 respostes per part de la ciutadania i 200 provinents de diferents organitzacions. Els resultats de l'enquesta es van publicar l'any 2018, amb les conclusions següents:

-Els mètodes més pertinents per afrontar les notícies falses són les eines articulades per les plataformes digitals i la col·laboració de persones voluntàries, encarregades de detectar-les.

-El 78% declarava que les xarxes socials són les vies principals per les quals es difonen, seguit de blogs i fòrums (73%). Els diaris digitals es quedaren en un 37%. En contraposició, la ràdio (10%) i les agències de notícies (9%) obtenien les xifres més baixes.

-Els camps en els quals es creen més notícies falses, segons l'enquesta, són la política (75% de les respostes) i la immigració (74%).

-Es percebia com a positiva la possibilitat de crear un ens que tinguera la categoria d'observatori independent, un centre d'estudi, de divulgació i d'informació destinat a generar recursos i estratègies, al servei de la ciutadania, sobre què fer amb les notícies falses.

-En referència a les mesures per minimitzar aquest tipus d'informacions: en primer lloc s'apunta l'educació (mediàtica) de les persones destinatàries; en segon lloc s'explicitava la col·laboració entre els diferents organismes governamentals; també s'apuntava la necessitat de legislar per tal de poder evitar que els webs que publiquen informacions falses pogueren disposar de publicitat; un altre aspecte que apareix en les enquestes és el reclam d'una major transparència en el funcionament dels algoritmes que redifonen aquestes informacions per part de les plataformes.

El gener de l'any 2018 la Comissió Europea va crear un grup de persones expertes encarregades de concretar iniciatives pensades per afrontar aquesta problemàtica. El grup el van conformar 39 persones i el va presidir Madeleine de Cock Buning. El mes de març del mateix any 2018 van presentar un conjunt de vint propostes⁴⁴, agrupades en cinc categories:

- Donar suport a la diversitat i a la sostenibilitat de l'ecosistema de mitjans de comunicació de cada Estat mitjançant la provisió de partides econòmiques als seus governs.
- Fomentar l'estudi de l'impacte d'aquest tipus d'informacions a través de plataformes destinades a la seua investigació.
- Plantejar-se la implantació de matèries escolars destinades a la comprensió de la informació i del funcionament dels mitjans de comunicació.
- Optimitzar la transparència en les informacions i en els anuncis dels diaris digitals.
- Proporcionar estratègies de *fact-checking* a la ciutadania.

Un altre aspecte que cal destacar és que aquest grup de persones expertes va proposar la creació d'un codi de principis amb el propòsit que tant les plataformes en línia com les xarxes socials el respectaren.

Amb la finalitat de garantir la transparència, l'estudi del grup de persones expertes conclou que les plataformes digitals haurien de concretar com trien els seus algorismes les notícies que mostren, i també que caldria fer visibles les notícies fiables i facilitar-ne l'accés.

⁴⁴ <https://ec.europa.eu/digital-single-market/en/news/final-report-high-level-expert-group-fake-news-and-online-disinformation>.

També es recull, de manera explícita, la necessitat de promoure l'alfabetització mediàtica en els sistemes educatius.

Tenint en compte tot el conjunt d'esdeveniments esmentats, la Comissió Europea el 26 d'abril de 2018 va publicar una comunicació adreçada al Parlament Europeu, el Consell, el Comité Econòmic i social i el Comité de les Regions anomenada "Abordant la desinformació en línia: un enfocament europeu"⁴⁵. La comunicació establia tres prioritats:

-Demandar la creació de una xarxa europea independent de verificadors o fact-checkers composta per membres de la *International Fact-checking Network*.

-Crear un Codi de Bones Pràctiques al voltant de la desinformació, que incloga mecanismes per combatre el fenomen arran del diàleg entre mitjans, plataformes digitals, l'àmbit de la investigació acadèmica. En aquest sentit, és rellevant tenir present que l'octubre del mateix any 2018 Facebook, Google, Mozilla i X (Twitter) van presentar plans d'acció que concretaven quines ferramentes tenien previstes implantar⁴⁶.

-Fundar un organisme d'anàlisi sobre la desinformació, és a dir, una plataforma acadèmica instituïda com a base de suport dels mecanismes de verificació.

En aquesta comunicació publicada pel la Comissió Europea hi subjau, al capdavant, la necessitat de promoure un ecosistema comunicatiu digital basat en la transparència, que atorgue rellevància

⁴⁵ https://wayback.archive-it.org/12090*/https://ec.europa.eu/digital-single-market/en/news/communication-tac-king-online-disinformation-european-approach

⁴⁶ Es poden consultar a: https://wayback.archive-it.org/12090*/https://ec.europa.eu/digital-single-market/en/news/roadmaps-implement-code-practice-disinformation

a la informació de qualitat, que proporcione a la ciutadania eines per localitzar la desinformació i que pugui anar establint vies per protegir la democràcia i per promoure els processos d'elaboració de lleis.

Pel que fa a aquesta última qüestió, la legislativa, l'any 2017 Alemanya va aprovar la *Llei de xarxes*, l'anomenada localment com a NetzDG i globalment com a *Network Enforcement Act*⁴⁷.

Aquesta llei va marcar el camí d'altres normatives europees que s'han concebut per regular i per canalitzar els discursos online. Aquest marc legislatiu també "ha tenido un profundo impacto en el primer momento normativo de la regulación de contenidos en plataformas en el Estado español, sentando las bases del *Procedimiento de Actuación Contra la Desinformación* (2019)"⁴⁸.

El substrat del marc regulatori alemany emfasitza una actuació en l'àmbit digital dels vells models de supervisió tradicional (basats en el control i en la vigilància del discurs). Aquesta visió de governança del discurs proposa uns paràmetres de control de la xarxa centrats en la col·laboració dels estaments de vigilància estatals i privats sobre els discursos online.

Un altre aspecte a destacar de la llei germànica és que no pren com a referència els exemples regulatoris angloamericans, centrats, d'una banda, en la fixació de la llibertat d'expressió com a dret nuclear que cal protegir, i, de l'altra, en la manca de responsabilitat de les plataformes envers els continguts que s'hi allotgen. En contraposició a aquests, el marc regulador alemany el que fa és determinar uns paràmetres de responsabilitat de les plataformes respecte els

⁴⁷ Netzdurchsetzungsgesetz, NetzDG <https://germanlawarchive.iuscomp.org/?p=1245>.

⁴⁸ Jiménez González, A. y Cancela Rodríguez, E. (2023). ¿Es posible gobernar a las grandes tecnológicas? Análisis crítico de la Ley Europea de Servicios Digitales. *Teknokultura. Revista de Cultura Digital y Movimientos Sociales*, 20(1), 91-99

continguts que hi ha en elles; la llei alemanya, de fet, fins i tot explicita els criteris que han de servir per descriure els continguts que es consideren irregulars, i concreta franges de temps per a l'eliminació dels continguts considerats il·legals, així com les multes que se'n derivarien de l'incompliment, que poden arribar a cinc milions d'euros en el cas que no s'acaben retirant els continguts.

La llei alemanya només té tres articles; en el primer es parla de les vies d'optimització del compliment de la llei per part de les plataformes d'internet; en el segon es concreten les "esmenes de la llei de telemèdia"; el tercer simplement s'ocupa de determinar l'entrada en vigor de la llei.

Aquest marc legal exigeix a totes aquelles xarxes socials que tinguin més de dos milions de persones usuàries a Alemanya l'obligació d'informar i de retirar continguts irregulars; pel que fa a la informació, es concreta la necessitat d'elaborar informes semestrals que o bé cal que es publiquen en la Gaceta Oficial o bé, en el cas que reben més de cent reclamacions a l'any relacionades amb els continguts, s'han de publicar en el seu web⁴⁹. També se'ls exigeix que articulen totes les vies i els procediments possibles per a la detecció de continguts il·legals.

Es tracta, per tant, d'una estructura regulatòria que, certament, es pot considerar fiscalitzadora. És un cos legislatiu que monitoritza la xarxa; això no obstant, recull diferents vies de comunicació entre l'administració política alemanya i les plataformes⁵⁰.

⁴⁹ Birch, K. y Bronson, K. (2022). Big Tech. *Science as Culture* (2022), 31(1), 1-14.

⁵⁰ Gorwa, R. (2021). Elections, institutions, and the regulatory politics of platform governance: The case of the German NetzDG. *Telecommunications Policy*, 45(6), 102-145

Cal destacar la influència d'aquest marc regulatori alemany en la jurisprudència espanyola, que s'hi ha basat en algun dels pilars del *Procedimiento de Actuación Contra la Desinformación*.

D'aquesta manera, el marc espanyol segueix l'alemany en els tres principis fonamentals: la fiscalització de la xarxa, l'autoregulació corporativa i la col·laboració público-privada. Tot i això, es pot observar una diferència clau entre els dos marcs jurídics, atès que l'espanyol no proposa elements concrets d'eliminació de contingut online, ni tampoc atorga cap tipus de responsabilitats a les plataformes

França es va plantejar afrontar la problemàtica de les notícies falses amb l'aprovació de la Proposició de Llei 470, de 22 de març de 2017⁵¹.

Es tracta d'un marc legal breu, concretament de dotze fulls. Conté una exposició de motius de huit fulls i dos articles. L'exposició de motius explica el context social generat arran del Brexit (juny de l'any 2016) i les eleccions presidencials dels Estats Units (novembre de l'any 2016); també determina multes (de 15 a 100 mil euros) i penes de presó de fins a cinc anys, i determina la posada a disposició del públic en general de notícies falses, enganyoses o destinades a confondre (concretant sempre el vessant de la "mala fe" per part de qui les difon); apel·la l'ètica personal dels professionals del periodisme; agreuja la pena si la difusió la realitza una autoritat pública en l'exercici de les seues funcions o si la fa una empresa editora de premsa.

⁵¹Proposició de Llei *Visant à définir et sanctionner les fausses nouvelles*: <https://www.senat.fr/leg/pp16-470.html>

Cal fer palès que el marc normatiu francès ha rebut diverses crítiques per part dels mitjans de comunicació, que fins i tot arriben a considerar-la com una arma jurídica censora.

Itàlia també ha mostrat interès per la qüestió, però en lloc de recórrer a la concreció de marcs regulatoris merament jurídics ha optat per implementar mesures educatives que proporcionen instruments que facen possible la detecció de notícies falses. De fet, l'any 2017 es va impulsar un projecte d'educació cívica digital per afrontar el repte de minimitzar la informació falsa. L'objectiu nuclear del projecte és que l'alumnat pugui assolir l'hàbit de verificar la informació que li arriba.

La ministra d'educació d'Itàlia va asseverar que amb el projecte es pretenia que "los jóvenes de hoy no sean consumidores pasivos de tecnología sino consumidores críticos y productores conscientes de información y conocimiento".

En aquest sentit, cal apuntar que Suècia també ha començat a desenvolupar iniciatives educatives similars⁵².

També cal apuntar que fora de la Unió Europea hi ha diversos països que han començat a prendre mesures legislatives, com comprovarem en els següents exemples.

En el cas de Xile, en concret, amb el Boletín 5603-0715⁵³, que és una moció parlamentària que reestructura diversos marcs legals anteriors amb la finalitat de proporcionar protecció a les persones

⁵²<https://www.regeringen.se/contentassets/acd9a-3987a8e4619bd6ed95c26ada236/informationsmaterial-starkt-digital-kom-petens-i-skolans-styrdokument.pdf>

⁵³ https://www.senado.cl/appsenado/templates/tramitacion/index.php?boletin_ini=15603-07

davant dels continguts falsos o els discursos d'odi difosos en plataformes digitals.

En el cas d'Austràlia la regulació dels discursos d'odi es va incloure ja en la Llei de Drets Humans de 1986; així, en la secció 18c de la llei es concretava que és il·legal realitzar actes que ofenguin, insulten o intimidin tant a persones a nivell individual com a grups. La secció 18d de la llei recull les excepcions d'aquesta prohibició. També s'especifica que la Comissió Australiana de Drets Humans té l'obligació d'investigar i donar solució les queixes referides a aquesta qüestió.

En el cas de Mèxic, per exemple, els discursos d'odi són delictes regulats pel còdigo Penal Federal, que concreta sancions per a aquelles persones que inciten o promouen la discriminació o la violència cap a qualsevol persona o grup social; l'article 149 bis, de fet, determina que:

Se impondrá prisión de dos a cinco años y multa de hasta doscientas cincuenta veces el valor diario de la Unidad de Medida y Actualización a quien por cualquier medio, incluso a través de las tecnologías de la información y la comunicación, promueva, difunda o incite al odio o a la violencia contra una persona o grupo social determinado por su origen étnico o nacional, género, edad, discapacidad, condición social, condiciones de salud, religión, orientación sexual, identidad de género, estado civil o cualquier otra que atente contra la dignidad humana.

A més a més, Mèxic també compta amb la "Ley Federal para Prevenir y Eliminar la Discriminación", cos legislatiu que disposa de diverses mesures per a garantir la igualtat d'oportunitats i per a

combatre tot tipus de discriminacions que es puguin produir en la societat.

A Brasil els discursos d'odi estan regulats pel Codi Penal i també per la "Llei de Racisme".

A L'Equador els discursos d'odi es troben regulats per la Constitució de la República i per la "Ley Orgánica de Comunicación", que especifica sancions per a aquelles persones que promouen o inciten l'odi, la discriminació, la violència o l'exclusió en contra de qualsevol persona o grup social. La llei també explicita que els mitjans de comunicació tenen la responsabilitat de promoure una cultura del respecte i de la tolerància, i es remarca que han d'evitar difondre missatges que puguin induir a actituds de violència, de discriminació i d'odi.

Pel que fa als Estats Units, el fet que la llibertat d'expressió estiga explícitament protegida per la Constitució ha impedit que s'hagen creat marcs legislatius referents als discursos d'odi; d'aquesta manera, es poden obrir processos legals quan es considera que els discursos d'odi inciten de manera explícita a la violència o a la discriminació cap a un grup específic de persones; és el que s'anomena com a "principi d'emergència". Per exemple, en el cas de *Brandenburg v. Ohio*, la Cort Suprema dels Estats Units va determinar que el discurs d'odi només pot ser restringit si hi ha possibilitats que provoqui accions perilloses immediates, i sempre que la restricció siga estrictament necessària per poder evitar aquesta acció⁵⁴.

A Canadà disposen d'una *Llei d'incitació a l'odi* que és l'instrument jurídic per afrontar els fets de discriminació i d'odi contra grups "protegits".

⁵⁴ <https://www.oyez.org/cases/1968/492>

3.1 RECOMANACIONS DEL PARLAMENT EUROPEU

El mes de març de l'any 2019 el Parlament Europeu va publicar una recomanació, adreçada a la Vicepresidenta de la Comissió/Alta representant de la Unió per a Afers exteriors i Política de Seguretat, en la qual es demanava realitzar un balanç de tot el seguiment de la qüestió de la desinformació que havia dut a terme el Servei Europeu d'Acció Exterior.

El document recull un conjunt de recomanacions que, emfasitzant la necessitat de garantir la llibertat d'informació i d'expressió i el pluralisme dels mitjans de comunicació, reclamen l'elaboració d'un marc legislatiu tant a escala de la Unió Europea com a escala internacional.

El document també es fa ressò del que es consideren com a "amenaces híbrides", on s'hi inclou la guerra cibernètica i la disputa per l'hegemonia de la informació; la idea nuclear del document és reclamar una resposta a aquesta problemàtica per part de la Unió Europea i atorgar als diferents organismes la capacitat sancionadora pertinent.

El document no es limita a parlar de legislació, també es canalitza com un reclam en favor de mesures educatives que facen possible que els sistemes educatius articulen estratègies, dissenyen assignatures etc. que ajuden a detectar les múltiples vies que la galàxia digital té per poder generar i difondre la desinformació.

Així mateix, incita els Estats membres a buscar mecanismes de regulació al voltant de les accions que duen a terme tant les empreses de mitjans socials com les de serveis de missatgeria i els proveïdors de motors de recerca.

Posteriorment, el Parlament Europeu va emetre la recomanació A9-0187/2023 sobre les ingerències estrangeres en tots els processos democràtics de la Unió Europea, en particular la desinformació⁵⁵.

Totes aquestes qüestions s'han d'abordar des del més estricte respecte cap a la llibertat d'expressió, per això la UNESCO va presentar el 27 d'abril de 2023 un esborrany anomenat *Salvaguardar la libertad de expresión y el acceso a la información: directrices para un enfoque de múltiples partes interesadas en el contexto de la regulación de las plataformas digitales*.

El document, del qual se'n parlarà en l'apartat 4.3 de l'informe, es fruit d'un procés de consulta que va començar el setembre de l'any 2022, amb un esborrany previ que es va debatre durant la Conferència Mundial "Por un Internet Confiable", que es va dur a terme a la seu de la UNESCO de París.

3.2 ACORDS EN LA LLUITA DE L'ÚS DE LES TECNOLOGIES DE LA INFORMACIÓ I DE LA COMUNICACIÓ AMB FINALITATS DELICTIVES

L'any 2018 el Secretari General de les Nacions Unides va demanar la creació d'un informe on s'hi determinaven els punts de vista dels estats al voltant dels "problemes als quals ens enfrontem en la lluita contra l'ús de les tecnologies de la informació i de les comunicacions amb finalitats delictives⁵⁶".

⁵⁵ https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/A-9-2023-0187_ES.html

⁵⁶ A / 73251, Agenda of seventy-third sessions of the General Assembly, Adopted by the General Assembly at its 3rd plenary meeting, on 21 September 2018.

L'any següent, el 2019, el programa anual de treball de l'AGNU va incloure un àmbit temàtic anomenat també així: "Lluita contra l'ús de les tecnologies de la informació i de les comunicacions amb finalitats delictives⁵⁷".

Amb aquests antecedents, el 27 de desembre es va aprovar una primera resolució⁵⁸, que evidenciava una dualitat en la idiosincràsia dels mitjans tecnològics d'informació i de comunicació: d'una banda, la capacitat que tenen per condicionar una part important del desenvolupament dels Estats; de l'altra, un canal mitjançant el qual es poden estendre els delictes.

Com a conseqüència d'aquest fet, l'AGNU va estimar convenient crear un comitè intergovernamental de persones expertes que establira una convenció internacional integral sobre la lluita contra l'ús de les tecnologies que recollira les estratègies internacionals però que es fera ressò també de tots aquells mecanismes, de les normatives i de les estratègies que hi havia en l'àmbit nacional i regional.

La secretaria d'aquest comitè es va adscriure a l'Oficina de Nacions Unides contra les Drogues i el Delicte, inserida en l'àrea destinada al crim organitzat. El comitè el conformen membres d'estats molt diversos; amb tot, cal apuntar que només hi havia persones de tres països pertanyents a la Unió Europea: Portugal, Estònia i Polònia

El Comitè ha incitat diverses entitats a col·laborar, així com institucions acadèmiques i al sector privat. De fet, en A/ AC.291 (de 6 de febrer de 2022), en l'annex II, es concreten les vies per a la

⁵⁷ A / RES/ 73/ 187, 20 de setembre de 2019.

⁵⁸ A/ RES/ 74/ 247, adoptada el 27 de desembre de 2019 i publicada el 20 de gener de l'any 2020. Es pot comprovar el registre dels resultats de la votació a: <https://digitallibrary.un.org/record/3841023?ln=es>

participació de qui estiga interessat en el Comitè Especial, que serà qui haurà de crear una Convenció Internacional destinada a la lluita contra l'ús de les Tecnologies de la informació i de les comunicacions amb finalitat delictives.

Després de la primera sessió es va generar l'estructura de la Convenció, que contenia les mesures processals i de compliment, concretava les disposicions genèriques, els mecanismes establerts per a la cooperació internacional, així com les estratègies d'aplicació, etc.

S'establiren també les finalitats essencials del futur tractat:

-La pretensió de crear eines al servei que puguin servir per optimitzar la cooperació tècnica entre els Estats, eixamplar els sistemes de prevenció i lluita contra el cibercrim.

-La necessitat de dotar-se de més mecanismes d'intercanvi d'informació i de bones pràctiques.

-L'objectiu d'intensificar les mesures que siguin capaces de minimitzar l'ús de les TICs amb intencions criminals.

-La intenció d'establir estructures administratives que faciliten la cooperació internacional.

Durant l'any 2022 es van celebrar tres sessions de treball : a Nova York, del 28 de febrer al dia 11 de març; a Viena, del 30 de maig al dia 10 de juny; a Nova York, del 29 d'agost al dia 9 de setembre. Durant el 2023 també hi ha hagut quatre sessions, en les quals s'han rebut comunicacions que poden provenir d'organitzacions internacionals de diversa índole, així com també d'ONGs amb estatut consultiu avalat per l'ECOSOC (Consell Econòmic i Social).

La resolució A/AC 291/6, de 24 de febrer de 2022, conté la llista d'entitats convidades (Annex I). I l'Annex II determina les modalitats per a la participació de les parts interessades en el Comitè Especial que ha de planificar una Convenció Internacional Integral al voltant de la lluita contra l'ús de les TIC amb finalitats delictives.

A més a més, cal apuntar que el Comitè ha convidat a participar-hi a entitats i a institucions acadèmiques de l'àmbit privat, que fins i tot poden assistir a les sessions.

Una de les finalitats essencials d'aquest projecte de convenció és articular la prevenció i la sanció de la delinqüència duta a terme a través dels mitjans tecnològics, bàsicament després d'haver optimitzat l'estandarització i les estratègies interestatals.

Això no obstant, resulta evident que qualsevol proposta de regulació de les TICs implica un seguit de conseqüències en els drets i en les llibertats individuals, per això es fa necessari afrontar, en l'apartat següent de l'informe, la incidència concreta sobre la llibertat d'expressió. De fet, des del primer moment, el projecte de convenció esmentat anteriorment va incidir en la necessitat de garantir i/o protegir la llibertat d'expressió com a tret nuclear de la democràcia.

4. LA LLIBERTAT D'EXPRESSIÓ

La regulació dels discursos d'odi no comporta haver de limitar la llibertat d'expressió, però sí que implica haver d'establir uns certs límits, amb la finalitat de protegir altres drets fonamentals, com el dret a la igualtat o el dret a la dignitat. Els paràmetres per poder obrir la possibilitat de limitar la llibertat d'expressió inclouen tant lleis com polítiques que determinen límits justificats, proporcionals i raonables.

Aquests elements també s'apliquen als mitjans de comunicació, a les empreses i a les persones individualment, però les condicions han de fixar sempre un equilibri ponderat entre la llibertat d'expressió i els elements essencials dels drets humans.

El reclam de l'exigència de llibertat d'expressió té diferents versions. Això no obstant, totes elles coincideixen en un punt: la llibertat d'expressió és un mecanisme indispensable per tal d'assegurar el funcionament del procés democràtic.

Cal tenir present que la llibertat d'expressió implica assumir la immunitat jurídica d'algunes expressions, malgrat que s'admeta que puguin resultar ofensives; de fet "la doctrina de la libertad de expresión nos lleva a reconocer que los actos protegidos son inmunes, aunque de hecho acarreen daños que normalmente bastan para justificar la imposición de sanciones legales⁵⁹".

L'assumpció de la llibertat d'expressió està ajustada al concepte de democràcia, perquè "la libertad de expresión se encuentra en una relación tan simbiótica con la democracia constitucional que cualquier debate sobre su contenido o sobre la razón de ser [de] las

⁵⁹ Scanlon, T., "Teoría de la libertad de expresión", en: Dworkin, R. (ed.), (2014), *La filosofía del derecho*, ciudad de México, Fondo de Cultura Económica, p. 318.

limitaciones a la libertad de expresarse acaba por convertirse en una discusión sobre los fundamentos y la justificación de la democracia misma⁶⁰.

Aquesta situació ha permès que no disposem d'uniformitat a l'hora d'afrontar les casuístiques que ofereix cada estament constitucional en tot allò relacionat amb la llibertat d'expressió i els seus límits; de fet, Bustos Gisbert⁶¹, amb la pretensió de reflexionar des de la multidimensionalitat constitucional tant la qüestió dels discursos d'odi com la dels límits de la llibertat d'expressió, assevera que "más que un «constitucionalismo en red» estaríamos ante un «constitucionalismo en caos», un desconcert que al final acaba produint divergències conceptuais entre les diferents reglamentacions jurídiques.

En essència, la llibertat d'expressió no és indispensable per tal d'assegurar l'expressió de discursos políticament correctes (o socialment assumibles); en conseqüència, té una forma casuística com a dret de defensa. La simple expressió d'una idea no pot ser proscria, ja que, quan, mitjançant la paraula, es menyspreen idees, opinions alienes (o símbols) en principi s'està exercint la llibertat d'expressió dins del seu contingut constitucionalment establert. Així ho conclou el Tribunal Constitucional:

El ámbito constitucionalmente protegido por la libertad de expresión no puede verse restringido por el hecho de que se utilice para la difusión de ideas u opiniones contrarias a la

⁶⁰ Revenga Sánchez, M. (2015). Los discursos del odio y la democracia adjetivada: tolerante, intransigente, ¿militante? A: *Libertad de expresión y discursos del odio*. Madrid: Universidad de Alcalá; Defensor del Pueblo (p. 15).

⁶¹ Bustos Gisbert, R. (2015). Libertad de expresión y discurso negacionista. A: M. Revenga Sánchez (dir.). *Libertad de expresión y discursos del odio* (pp. 126-133). Madrid: Universidad de Alcalá; Defensor del Pueblo.

esencia misma de la Constitución [...] a no ser que con ellas se lesionen efectivamente derechos o bienes de relevancia constitucional⁶².

La STC 235/2007 és, per tant, paradigmàtica de l'amplitud de conductes que poden quedar emparades pel dret a la llibertat d'expressió però, amb tot, convé matisar que la sentència no declara la inconstitucionalitat de tot l'article 602 del Codi Penal, ja que es limita a declarar la inconstitucionalitat (i la nul·litat) del incís "nieguen o". El tenor original de l'apartat 2 de l'article 607 deia: "La difusión por cualquier medio de ideas o doctrinas que nieguen o justifiquen los delitos tipificados en el apartado anterior de este artículo, o pretendan la rehabilitación de regímenes o instituciones que amparen prácticas generadoras de los mismos, se castigará con la pena de prisión de uno a dos años.". Per tant, és només l'incís destacat en subratllat el que es va declarar inconstitucional.

Admetre i acceptar la llibertat d'expressió no comporta interpretar que hi haja una llibertat absoluta, per això hi ha textos de drets fonamentals que recullen bens jurídics que justifiquen certes acotacions.

El Conveni Europeu de Drets humans explicita com a límits a la llibertat d'expressió la prevenció del delictes, la seguretat nacional i l'empara de la moral. La mateixa CEDH determina, això sí, que aquestes limitacions hauran d'estar recollides en els marcs legislatius corresponents.

⁶² STC 235/2007.

En el nostre context, les limitacions a la llibertat d'expressió han d'estar raonades en funció d'haver causat mal o en funció de la posada en perill d'un bé jurídic constitucional, essencialment de caràcter individual, sense perjudici d'altres motius que es pugen consignar per raons de temps, manera o lloc; de fet, el Tribunal Constitucional, a més a més no admet que l'estatus jurídic espanyol pugui respondre al de la democràcia militant⁶³, tal com ho va expressar en el fragment citat anteriorment.

Tot i això, el recorregut de la visió al voltant de la llibertat d'expressió va lligat a la supremacia de la llibertat davant del poder, per això la seua concreció ha anat reestructurant-se al llarg del temps⁶⁴.

Segons alguns postulats, l'exercici d'aquesta llibertat no deixa de ser l'essència de la garantia d'una ciutadania ben informada, supòsit essencial de l'autogovern-col·lectiu; és el posicionament de Meiklejohn, considerat com un dels principals exponents de la justificació democràtica de la llibertat d'expressió.

Disposem, però, d'altres enfocaments segons els quals la llibertat d'expressió, canalitzada mitjançant l'exercici d'una premsa considerada com a lliure, esdevé un mecanisme de control de l'estament polític, situació que fa possible la minimització dels abusos de poder (concepció de la llibertat d'expressió que implica, per tant, que es configura com una espècie d'eix de garantia de bon govern).

⁶³ Teruel Lozano, G. M. (2018). Cuando las palabras generan odio: límites a la libertad de expresión en el ordenamiento constitucional español. *Revista Española de Derecho Constitucional*, 114, 13-45.

⁶⁴ Díez, L. (2020). Discurso del odio en las redes sociales: la libertad de expresión en la encrucijada. *Revista Catalana de Dret Públic*, 61, 50-64.

En tercer lloc, hi ha un pensament segons el qual la llibertat d'expressió es constitueix com una via que fa possible la relació comunicativa entre la societat i el poder polític; d'aquesta manera, el seu desenvolupament estableix paràmetres que permeten que la ciutadania forme part activa de les dinàmiques de funcionament polítiques i del conjunt dels debats dels esdeveniments de primera magnitud col·lectiva⁶⁵.

Amb independència d'aquestes tres concepcions⁶⁶, l'argument de l'essència de la democràcia el que fa és refermar el dret a la informació i reforçar la seua importància en l'exercici de les llibertats polítiques, ja que la llibertat d'expressió és un dels trets fonamentals nuclears de les societats democràtiques.

En aquest sentit, és rellevant apuntar que:

Reconociendo la dimensión objetiva que también tiene la libertad de expresión y su eficacia en un Estado social, considero que el Estado deberá intervenir activamente para promover cuantos discursos alternativos puedan enfrentarse a aquellas manifestaciones que contrarían los valores que sostienen el orden democrático de convivencia. No creo que el Estado deba ser neutral, porque, en una democracia social como la nuestra el Estado no es nihilista y debe defender los valores

⁶⁵ Una aproximació rigorosa i precisa a aquest postulat es pot trobar a: Post, R. (2011) Participatory Democracy and Free Speech. *Virginia Law Review*. Vol. 97, n.º3, 477-489.

⁶⁶ Si es vol conèixer l'evolució històrica de la llibertat d'expressió des dels seus orígens es pot consultar: Muñoz, S. (2013). *Los itinerarios de la libertad de la palabra*. Barcelona: Planeta. I si es té interès per comprendre les diferències en la concepció de la llibertat d'expressió entre Europa i els Estats Units es pot consultar: Díez, L. (2017) *Los límites de la creación artística en estados Unidos y Europa. Entre la expresión y el discurso del odio*. València: Tirant lo Blanch. I també es pot recórrer a: Carmi, G. (2008). Dignity versus liberty: the two western cultures of free speech. *Boston University International Law Journal*, 26, 277-374.

constitucionales pero, en materia de expresión, deberá hacerlo no desde la censura, sino a través de otras políticas⁶⁷.

L'article 10 del Conveni Europeu de Drets Humans (CEDH) assevera que:

1. Toda persona tiene derecho a la libertad de expresión. Este derecho comprende la libertad de opinión y la libertad de recibir o de comunicar informaciones o ideas, sin que pueda haber injerencia de autoridades públicas y sin consideración de fronteras. El presente artículo no impide que los Estados sometan a las empresas de radiodifusión, de cinematografía o de televisión a un régimen de autorización previa.

2. El ejercicio de estas libertades, que entrañen deberes y responsabilidades, podrá ser sometido a ciertas formalidades condiciones, restricciones o sanciones previstas por la ley, que constituyan medidas necesarias, en una sociedad democrática, para la seguridad nacional, la integridad territorial o la seguridad pública, la defensa del orden y la prevención del delito, la protección de la salud o de la moral, la protección de la reputación o de los derechos ajenos, para impedir la divulgación de informaciones confidenciales o para garantizar la autoridad y la imparcialidad del poder judicial.

El concepte de "Llibertat d'expressió", per tant, és tant vast com el conjunt de pensaments o d'idees que puguen formar part del bagatge cognitiu d'una persona, i en realitat el que ocorre és que es

⁶⁷ Teruel, G. M. (2017). Expresiones intolerantes, delitos de odio y libertad de expresión: un difícil equilibrio, *RJUAM*, n. 36, 185-196.

fa necessari definir-lo en funció de l'objecte. En paraules de Sánchez Lorenzo⁶⁸ "el concepto recoge la facultad de expresar y difundir libremente los pensamientos, ideas y opiniones así como las creencias y los juicios de valor, dotándose al objeto diferenciador respecto al objeto de la libertad de información" (2019, p. 66).

La funció del dret a la llibertat d'expressió és una de les precondicions del funcionament de la democràcia, i s'estén no només a la substància de les idees i de les informacions expressades sinó també a les maneres en les quals es transmet. D'aquesta manera, qualsevol informació o forma de pensament, així com la via i el mitjans emprats per comunicar-les, han de ser protegides pel dret. Amb tot, això no impedeix que:

El abuso en el ejercicio de la libertad de expresión ha de comportar de manera necesaria una reacció jurídica. Ello porque la limitación de la libertad tiene como presupuesto que se haya dañado o puesto en peligro otro bien jurídico de forma insoportable desde una perspectiva constitucional⁶⁹.

Els drets protegits per l'article 10 del Conveni Europeu de Drets Humans (CEDH) són drets de llibertat que exigeixen a l'Estat l'obligació de no interferir en el seu exercici si no es produeix una justificació legítima.

En conseqüència, qualsevol proposta de marc legislatiu que es pretenga impulsar ha de bastir-se sempre a l'emparedament de la llibertat

⁶⁸ Sánchez Lorenzo, J. (2019). Opinión pública libre, opinión pública publicada. La libertad de comunicación pública y los medios de comunicación. Tesis Doctoral: UNED.

⁶⁹ Teruel, G. M. (2017). *Ibidem*

d'expressió, davall el paraigua de l'accés a la informació i en funció al respecte a tots els drets humans.

Els processos regulatoris també han d'acatar els drets i han de planificar estructures cimentades en els paràmetres de mesura dels continguts; sempre en consonància amb l'article 19 (3) dels Pacte Internacional de Drets civils i Polítics (PIDCP), que explicita que una restricció a la llibertat d'expressió ha d'estar recollida per llei, i que aquesta restricció sempre ha de ser estrictament necessària i proporcionada. Un marc legislatiu ha de tenir present algunes condicions prèvies que resulten substancials en l'establiment d'un sistema regulador independent, tant pel que fa a la seua constitució, com a les competències i/o els engranatges de revisió externa.

4.1 LA LLIBERTAT D'EXPRESSIÓ I LA LLIBERTAT DE COMUNICACIÓ

Tal com s'ha explicat en els apartats precedents, la llibertat d'expressió empara l'execució de qualsevol acte expressiu a partir del qual es promulguen idees, pensaments o judicis de valor.

El dret a la informació, en canvi, es circumscriu a la comunicació dels fets.

La distinció del propòsit de cada dret comporta un tractament no homogeni de la seua protecció, essencialment perquè els judicis de valor i les idees no poden sotmetre's al criteri de la veritat i, en canvi, les informacions referides als fets sí que poden sotmetre-s'hi.

Aquesta casuística acaba implicant que:

La distinción entre un derecho y otro no resulta tan tajante a la luz de la jurisprudencia pues, por un lado, las informaciones

falsas que hayan sido obtenidas diligentemente son merecedoras de protección, y, por otro lado, las opiniones o juicios de valor deben ir acompañados de una cierta base fáctica con el fin de que la opinión pública pueda valorarlos adecuadamente. En efecto, la protección de la libertad de información depende del cumplimiento de un estándar de diligencia, el requisito de “buena fe”, según el cual la difusión de información sobre un asunto de interés general merece protección⁷⁰.

Aquesta protecció es pot produir sempre que “se haya actuado de buena fe sobre la base de hechos ciertos y se aporte información fiable y precisa de acuerdo con la ética periodística⁷¹”.

El nivell de dinamisme requerit es trobarà condicionat per alguns elements tals com: la rellevància de la qüestió, el caràcter públic o privat de la persona afectada o també el diferent grau que se li puga atorgar a la gravetat de la informació⁷².

Cal no oblidar que la regulació dels discursos d'odi no pot convertir-se mai en un mecanisme que puga servir per coartar la llibertat d'expressió. Un exemple és el cas de les “lleis de blasfèmia” creades en alguns països, marcs legislatius que han acabat perseguint periodistes i persones defensores dels drets humans. En altre països s'han emprat fins i tot per tal d'impedir que els contrincants polítics puguin disposar de veu públicament⁷³.

⁷⁰ Presno, M. Á. (2020). La libertad de expresión según el Tribunal Europeo de Derechos Humanos. *Revista de la facultad de Derecho de México*, Tomo LXX, número 276.

⁷¹ Alonso, L. *et al.* (2017). *Sobre la libertad de expresión y el discurso del odio. Estudios críticos*. Sevilla: Athenaica Ediciones Universitarias.

⁷² Garton, T. (2016). *Free speech. Ten principles for a connected world*. Londres: Yale University Press.

⁷³ Kotkin, S. (2017). *Stalin: Waiting for Hitler*,

El concepte de llibertat sobre el qual es generen les llibertats d'expressió té també conseqüències en les singularitats de regulació de tot allò que s'emmarca dins del pluralisme informatiu. En aquest sentit, "la libertad de información incluye el derecho a recibirla⁷⁴", i qüestions com la intenció de tenir accés a informacions que poden estar restringides (informacions d'Estat, per exemple), poden sustentat-se en altres drets com el dret al respecte a la vida privada i familiar.

Tot això ha implicat que, des de diferents espais de debat jurídic, s'haja qüestionat si del contingut i essència jurídica de l'article 10 es pot concloure "un derecho al foro, esto es, un derecho frente al Estado e incluso frente a particulares para acceder a espacios en los que poder comunicar información al público⁷⁵".

En aquest sentit, cal apuntar que l'article 10 marca diferències amb els marcs constitucionals de molts dels països membres de la UE; sense anar més lluny, s'allunya de l'article 20.2 i 20.5 de la Constitució espanyola, ja que l'article 10 no estableix la possibilitat de la prohibició de la censura anterior, ni tampoc el requeriment jurídic (segrest jurídic) de publicacions.

Tot i així, la consonància amb el conveni de l'assimilació d'una restricció prèvia a la publicació no es presenta com un fet que es pugui admetre amb facilitat per part del TEDH:

Los peligros inherentes a las restricciones preventivas son tales que exigen el más cuidadoso escrutinio por parte del Tribunal. Especialmente, cuando está afectada la prensa, pues la noticia es un bien precedero y el retraso en su publicación, incluso por

⁷⁴ Presno, M. Á. (2020). *Ibidem*.

⁷⁵ Presno, M. Á. (2020). *Ibidem*.

un breve periodo de tiempo, puede privarle de todo su valor e interés⁷⁶.

Tot i això, el punt 27 del document-esborrany que es presentarà en el següent apartat, determina que:

Los estados deben respetar y promover los derechos humanos, incluido el derecho a la libertad de expresión y el derecho de acceso a la información. Las restricciones a la libertad de expresión sólo pueden permitirse en las condiciones establecidas por el Artículo 19(3) y el artículo 20 del PIDCP. Los estados tienen obligaciones positivas de proteger los derechos humanos contra interferencias injustificadas por parte de actores privados, incluidas las plataformas digitales, ya que tienen la responsabilidad de crear un entorno regulatorio que facilite el respeto de los derechos humanos por parte de las plataformas. Asimismo, tienen el deber de orientar a las plataformas digitales respecto a sus responsabilidades.

4.2 LLIBERTAT D'EXPRESSION, INTERNET I XARXES SOCIALS

Entendre que la llibertat d'expressió és un dret fonamental no impedeix haver d'acceptar que també conté una sèrie de restriccions que els marcs legislatius han hagut d'anar integrant progressivament.

⁷⁶ Muñoz Machado, S. (2013). *Los itinerarios de la libertad se palabra*. Barcelona: Crítica.

Aquest conjunt de limitacions no es troben vinculades amb la comunicació d'idees percebudes com a negatives⁷⁷, perquè això implicaria que tinguérem un dia a dia en el qual no hi hauria punts de vista discordants, pluralisme, respecte per les opinions alienes, etc.⁷⁸, per això “los medios de comunicación están protegidos como informadores y formadores de opinión, aunque no siempre el ejercicio se haya hecho de una forma ética⁷⁹”.

Tenint en compte que vivim en un món globalitzat en el qual ha anat minvant l'homogeneïtat cultural⁸⁰, la convivència en societats (plurals), en les quals sovint es contraposen punts de vista molt divergents del món, ha implicat que internet (i les xarxes socials) acaben configurades com altaveus d'opinions que, fa unes dècades, es mantenien en la intimitat.

Això afavoreix la vinculació entre persones que comparteixen punts de vista, ideologies, etc., però també fa possible l'enfrontament virtual entre persones que abans de l'era d'internet no mantenien cap contacte.

Així, certs discursos, idees, etc., tal com s'ha vist en els apartats precedents, ja no només es remeten a espais físics, atés que s'han traslladat a la immensa esfera d'internet i, en conseqüència, a les xarxes socials. D'aquesta manera, quan es fa un mal ús de les xarxes

⁷⁷ Román San Miguel, A.; Olivares García, F. J.; & Jiménez Zafra, S. M. (2022). El discurso de odio en Twitter durante la crisis migratoria de Ceuta en mayo de 2021. *Revista ICONO 14. Revista Científica De Comunicación y Tecnologías Emergentes*, 20(2).

⁷⁸ González Herrera, D. (2018). Libertad de expresión y discurso de odio en Europa: protegiendo a las minorías en tiempos de posverdad, en: Rodríguez-García, N.; Carrizo-González-Castell, A.; & Leturia Infante, F. J. (coord.) *Justicia Penal Pública y Medios de Comunicación* (pp. 549-573). Tirant lo Blanch.

⁷⁹ Román San Miguel, Olivares García y Jiménez Zafra (2022). *Ibidem*

⁸⁰ M. Teruel (2017). *Ibidem*.

social es pot produir una proliferació i una difusió de d'aspectes tals com les conductes basades en els discursos d'odi, per exemple.

L'any 2019 l'Assemblea General de les Nacions Unides va aprovar la resolució 73/183 per tal d'establir un marc internacional referent als discursos d'odi en línia. S'hi concreten elements estructurals i estratègies concretes enfocades a combatre els discursos d'odi en les plataformes digitals.

Des del vessant jurídic, Alemanya va crear l'any 2018 la "Ley Alemana para la Protección de los Derechos de Autor en Internet", França la "Ley de Protección de Datos francesa" (2016) i Austràlia la "Ley de Responsabilidad por Discurso de Odio" l'any 2017.

També des del vessant jurídic, al nostre país darrerament s'han anat introduint agreujants en el codi penal quan algunes d'aquestes conductes s'escampen per internet. Així, l'apartat tercer de l'article 510 quan parla del càstig sobre el discurs d'odi explicita que:

Las penas previstas en los apartados anteriores se impondrán en su mitad superior cuando los hechos se hubieran llevado a cabo a través de un medio de comunicación social, por medio de internet o mediante el uso de tecnologías de la información, de modo que, aquel se hiciera accesible a un elevado número de personas.

A més a més, el Tribunal Suprem ha incidit en aquesta qüestió en diverses sentències, com la STS 4/2017, de 18 de gener, FJ. 2, on assevera que les noves tecnologies "intensifiquen de forma exponencial el dany de afirmacions o missatges que, en otro moment, podían haber limitado sus perniciosos efectos a un reducido y seleccionado grupo de destinatarios".

No obstant això, cal incidir en la rellevància de la llibertat d'expressió com a eix fonamental de la democràcia, tal com recorden alguns dels Tribunals Supremes de diversos països del món; el Tribunal Suprem nord-americà, per exemple, en la sentència *Packingham v. North Carolina*, de 19 de juny de 2017, recorda, pel que fa a les xarxes socials, que:

The principal sources for knowing current events, checking ads for employment, speaking and listening in the modern public square, and otherwise exploring the vast realms of human thought and knowledge. These websites can provide perhaps the most powerful mechanisms available to a private citizen to make his or her voice heard. They allow a person with an Internet connection to “become a town crier with a voice that resonates farther than it could from an soapbox”

En aquesta sentència el Tribunal Suprem dels Estats Units s'ocupa de la constitucionalitat dels límits a l'accés de les xarxes socials; resulta rellevant observar que el Tribunal atorga a les xarxes socials un paper preponderant per a l'exercici de la llibertat d'expressió. De fet, interpreta que les xarxes socials són la via bàsica en la qual es despleguen els drets protegits per la Primera Esmena de la Constitució (on s'hi inclou el dret a la llibertat d'expressió).

El Tribunal Suprem constata que internet és l'equivalent, en ple segle XXI, als carrers i els parcs públics: “the entirety of the internet or even just “social media” sites are the 21st century equivalent of public streets and parks”.

Així, la sentència admet que en la galàxia digital, actualment, es produeixen intercanvis d'opinions i d'idees i, per tant, passa a ser el canal mitjançant el qual s'exerceix la llibertat d'expressió.

Una altra resolució que va en la mateixa línia és la del Tribunal Europeu de Drets Humans referida a l'afer Ahmet Yildirim (C. Turquia, de 18 de desembre de l'any 2012), en referència al paper d'internet s'assevera que "internet es en la actualidad el principal medio de la gente para ejercer su derecho a la libertad de expresión y de información".

Es fa referència a situacions controvertides relacionades amb perills, riscos, etc. que són conseqüència de l'amplitud comunicativa que ha comportat la galàxia digital, que és una esfera immensa, i, per tant:

Es esencial contemplar siempre que estos no son sino el inevitable envés de la gran capacidad para fomentar ese mismo pluralismo que esas herramientas poseen. De manera que no puede desatenderse nunca que la cercenación o imposición de excesivos controles y restricciones afecta indefectiblemente a ambas caras de la moneda. El recuerdo de la importancia del pluralismo como elemento democrático esencial y la convicción de que las posibilidades que las comunicaciones electrónicas, Internet y las redes sociales, aportan a la consecución del mismo son cuando menos tan grandes como sus supuestos riesgos nos van a llevar por sistema a ser prudentes a la hora de analizar el papel que han de desarrollar los poderes públicos en esta materia, especialmente en una vertiente activa y limitadora⁸¹.

⁸¹ Boix Palop, A. (2016). La construcción de los límites a la libertad de expresión en las redes sociales, *Revista de estudios políticos*, núm. 173, pp. 55-112 .

Per tant, qualsevol possible limitació sempre ha de disposar d'una base jurídica constitucional suficientment motivada.

A més a més, també cal tenir en compte que les vies, els mecanismes i les actuacions que procuren acotar els possibles excessos i/o limitacions de certes opinions o idees publicades en la xarxa caldria que foren els mateixos que s'apliquen fora d'ella, ja que:

No hay base jurídica alguna para pretender aplicar un nivel diferente (ya sea mayor, ya sea menor) de exigencia al fijado por los estándares tradicionalmente definidos respecto de la expresión de opiniones, ideas o informaciones por otras vías, como he tenido ocasión de argumentar a partir de las previsiones constitucionales contenidas en el art. 20 CE, que en todos los casos configuran una respuesta pública ante estos supuestos (y posibles) excesos que ha de tratar de ser absolutamente neutra, también, con respecto al canal por el cual se realiza la comunicación. La expresión en Internet y las redes sociales es, sencillamente, una forma más de expresión donde el canal empleado puede suponer ciertos matices (...) pero no altera en lo sustancial la posición constitucional ni el análisis jurídico de los intereses en conflicto⁸².

Malgrat tot allò aportat en aquest apartat, convé apuntar que en el marc legislatiu hi ha hagut algunes novetats en l'àmbit de l'expressió i difusió d'alguns continguts en les xarxes socials. I si això és necessari és perquè, tal com remarca el *Manual para combatir el discurso de odio en internet a través de la educación en derechos humanos*⁸³: "El discurso de odio en internet se tolera más que el

⁸² Boix Palop, A. (2016). *Ibidem*.

⁸³ Coeditat per l'INJUVE i El Consell d'Europa.

discurso de odio fuera de internet, y es más difícil de controlar. Además, es más fácil (y menos arriesgado) para los que lo llevan a cabo, ser abusivos en internet y no fuera, entre otras cosas porque así pueden esconderse detrás de la máscara del anonimato” (p.165). La influència de l’anonimat a l’hora de rellançar missatges per les xarxes (i la concreció de si això afavoreix la propagació d’aquests missatges) es troba constantment en debat. De fet, l’any 2017 el Govern d’Espanya va anunciar que es plantejava presentar una proposició en el Congrés per tal de prohibir els *perfils*⁸⁴. Alguns estudis demostren que l’anonimat i l’allunyament emocional minimitzen l’empatia i fan que hi haja menys sensació de perill, fet que acaba propiciant un marc de seguretat i/o impunitat per a qui emet el missatge⁸⁵. Cal, a més a més, afegir la posterior presència de col·lectivitats, que afavoreixen, impulsen i difonen tots aquests discursos.

Un exemple de les novetats esmentades anteriorment pot ser el de les prohibicions justificades en base a il·lícits administratius que s’acullen a la concreció de limitacions de l’expressió, que són constitucionals perquè són conseqüència de la clàusula d’ordre públic de l’article 10 CEDH.

Certament, l’àmbit jurídic ha d’adaptar-se als canvis produïts per l’entorn digital; tot i això⁸⁶:

⁸⁴ https://www.eldiario.es/politica/pp-sondeara-oposicion-anonimato-sociales_1_3036195.html

⁸⁵ Riaño, M. (2016): “Odio en las redes sociales: entre el anonimato y la censura”, El Independiente. Disponible en: <https://www.elindependiente.com/politica/2016/11/26/odio-en-las-redes-entre-el-anonimato-y-la-censura/>.

⁸⁶ Bustos Martínez, L. et al. (2019). “Discursos de odio: una epidemia que se propaga en la red. Estado de la cuestión sobre el racismo y la xenofobia en las redes sociales”, *Mediaciones Sociales* 19, 25-42.

La dificultad de atajarlo e identificar a quien difunde mensajes de odio se une a los problemas de jurisdicción y territorialidad (Cfr. Cabo Isasi, A. y Juanatey, A., 2016⁸⁷), puesto que el espacio online no cuenta con fronteras estatales y los mensajes pueden ser difundidos en diferentes países con distintas regulaciones. También es dependència y responsabilidad de las empresas que gestionan los contenidos de las redes sociales (Cfr. Oleaque, 2015⁸⁸), a las que se puede exigir responsabilidades, especialmente cuando cuentan con sede física en el país en el que se produce el supuesto delito de odio: “La diversidad de regulaciones públicas, sumada a los intereses y condicionamientos que imponen las empresas privadas que dominan la prestación de servicios esenciales en Internet, ha puesto sobre la mesa la cuestión de si los límites constitucionales a la libertad de comunicación, esforzadamente contruidos a lo largo de varios siglos, siguen siendo útiles para resolver los problemas que suscita Internet” (Cfr. Muñoz Machado, 2013⁸⁹).

Maribel Ramos, coordinadora de *l'Observatorio de Delitos de Odio contra las Personas* manté que els discursos d'odi que apareixen a les xarxes socials són la base d'accions posteriors mes greus.

⁸⁷ Cabo Isasi, A. y Juanatey, A. (2016): “El discurso de odio en las redes sociales: un estado de la cuestión”. Ayuntamiento de Barcelona. Disponible en: http://ajuntament.barcelona.cat/bcnvsodi/wp-content/uploads/2017/02/Informe_Discurso-del-Odio_resumen-ejectivo_ES-2.pdf.

⁸⁸ Oleaque, J. M. (2015): “Racismo en Internet: webs, redes sociales y crecimiento internacional”, Universidad Internacional de Valencia. Disponible en: <https://www.gitanos.org/upload/53/79/Informe-Racismo-Digital.pdf>.

⁸⁹ Muñoz Machado, S. (2013): “Internet y los Derechos Fundamentales”, Real Academia de Ciencias Morales y Políticas. Disponible en: <http://www.racmyp.es/R/racmyp/docs/anales/A90/A90-26.pdf>

En aquest sentit, i malgrat que queda fora de l'abast del present informe analitzar les dades, cal apuntar que en l'*Informe sobre la evolución de los delitos en España del 2022* hi ha dues províncies valencianes entre les deu primeres, ja que la província de Castelló apareix com la setena província de l'estat amb més delictes d'odi, amb una taxa de 4,81 per cada 100 mil habitants, i València és la novena, amb una taxa de 4,61⁹⁰.

Les dades genèriques pel que fa als delictes d'odi a Internet, segons l'informe són:

Entre los hechos conocidos relativos a los delitos de odio que se hayan podido cometer a través de Internet o redes sociales (discurso de odio), los ámbitos de "racismo y xenofobia", "orientación sexual e identidad de género" e "ideología", son los que muestran mayor incidencia en 2022, con un total de 169 hechos conocidos, un 27,16% menos respecto al año anterior. Las amenazas, injurias y promoción/incitación pública al odio, se computan como los hechos delictivos que más se repiten, siendo Internet (49,11%) y telefonía/comunicaciones (22,49%) los medios más empleados para la comisión de estos hechos. A continuación se emplean las redes sociales (21,30%) y a mayor distancia, los medios de comunicación social (7,10%).

El mateix informe assevera que "el uso de internet y las redes sociales para incitar al odio, cobra una dimensión global cuando desemboca en conflictos y violencia en el mundo no virtual (offline)" (p. 7).

⁹⁰ Fa l'efecte que no es tracta de dades aïllades, ja que en l'informe del 2021 València apareixia en la posició número 10, amb una taxa de 4,94, i Castelló en la posició número 14, amb una taxa de 4,09.

En definitiva, la jurisdicció (i la seua capacitat per adaptar-se al nou context digital), la territorialitat en la qual es produeixen els delictes i la possibilitat de dotar de més ferramentes i/o recursos a les figures dels i de les agents informàtics encoberts⁹¹, membres dels cossos i forces de seguretat encarregades d'identificar i d'investigar potencials missatges d'odi es converteixen en eixos claus en el curt termini.

4.3 PROTEGIR LA LLIBERTAT D'EXPRESSION I L'ACCÉS A LA INFORMACIÓ. REPERCUSSIONS EN LA REGULACIÓ DE LES PLATAFORMES DIGITALS.

La UNESCO va presentar el 27 d'abril de 2023 un esborrany anomenat *Salvaguardar la libertad de expresión y el acceso a la información: directrices para un enfoque de múltiples partes interesadas en el contexto de la regulación de las plataformas digitales*.

El document, és conseqüència d'un procés de recerca i de consulta que es va iniciar el setembre de l'any 2022, amb un esborrany previ que es va posar en el centre del debat al llarg de la Conferència Mundial "Por un Internet Confiable", celebrada en la seu de la UNESCO de París.

⁹¹ Pel que respecta a aquestes figures policials, en els darrers anys s'ha produït una especialització, gràcies a la implantació d'unitats policials dedicades al tractament d'aquest tipus de delictes, especialment impulsats pel *II Plan de Acción de Lucha contra los Delitos de Odio (2022-2024)*, que coordinen la Policia Nacional mitjançant l'EVO (*Equipos de Extremismo Violento y Odio*) i la Guàrdia Civil, amb els *Equipos REDO (Equipos de Respuesta a los Delitos de odio)*, que desenvolupen les seues tasques segons el *Protocolo de Actuación de las Fuerzas y Cuerpos de Seguridad para los Delitos de Odio y conductas que vulneran las normas legales sobre discriminación*.

Resulta rellevant fer esmenta a aquest document-esborrany en el present informe perquè s'hi expliciten aspectes tals com:

- L'enfocament que ha de regir la regulació de les plataformes digitals.

- Les obligacions dels estats a l'hora de garantir i protegir els drets humans.

- Els rols que han de desenvolupar les organitzacions intergovernamentals.

- Les responsabilitats de les plataformes digitals.

Aquest document-esborrany emès per la UNESCO estableix un seguit d'orientacions destinades, en primer lloc, a les persones encarregades de l'estructuració de polítiques en la concreció d'objectes legítims, preceptes de drets humans i processos inclusius; en segon lloc, per a les administracions reguladores; en tercer lloc, per a les plataformes digitals, essencialment enfocades en les seues polítiques i pràctiques; i, en quart lloc, per a la resta de parts implicades.

L'abast d'aquestes orientacions no inclou les infraestructures de xarxa (ISP: proveïdors de serveis d'internet), VPN (xarxes privades virtuals) i serveis d'empresa a empresa; tampoc els serveis comercials interns) intranets, emmagatzematge corporatiu en el núvol ni programes de conferències empresarials.

En el punt número 13 del document-esborrany es concreta que aquestes orientacions han de col·laborar amb (i han d'estar fonamentades en) les fases que estan en curs en totes les Nacions Unides. Aquest mateix punt també determina que aquestes directrius contribuiran al debat de la futura revisió de la "Cumbre Mundial sobre

la Sociedad de la Información" (CMSI) i a les aportacions al "Foro para la Gobernanza de Internet" (FGI).

També resulta rellevant el punt número 20, que explicita que el curs que ha de seguir la creació de qualsevol tipus de regulació ha de ser transparent, obert i centrat en evidències, i ha de fer possible la participació significativa de totes les parts interessades.

En el punt 25 es recalca que la pretensió d'establir ambients i contextos d'internet segurs i protegits per a la ciutadania, i que puguin respectar alhora la llibertat d'expressió i l'accés a la informació. No es circumscriu només a l'àmbit de l'enginyeria, ja que es tracta d'una responsabilitat social.

El document també es fa ressò dels cinc principis que les plataformes han de complir:

- S'han d'adherir a la normativa internacional en matèria de drets humans, on també s'hi inclouen aspectes tals com el disseny de la plataforma, o el fet de vetllar per la idoneïtat dels continguts.

- Cal que duguen a terme els processos pertinents referits a la diligència dels drets humans.

- Han de ser transparents i obertes en les seues maneres d'operar, i han d'implementar polítiques comprensibles i auditables. També han de ser transparents en l'ús de les ferramentes, els sistemes i els processos emprats per instaurar els continguts que incloguen.

- Es concreta que es fa necessari que les plataformes continguin informació i ferramentes per tal que les persones usuàries tinguin la capacitat de prendre decisions referides als serveis digitals que estiguin emprant. Aquestes ferramentes han de

servir perquè les persones usuàries puguin valorar la informació en la plataforma i que tinguin l'opció de conèixer les vies de reclamació i de reparació.

-Es determina que les plataformes han de respondre davant de les parts interessades significatives, les persones usuàries, el sector publicitari i el sistema regulador en la implantació de les seues condicions de serveis i les polítiques de contingut.

El document-esborrany també recull la tasca de les organitzacions intergovernamentals, concretament ho fa en els punts 32 i 33, que apunten que:

32. De conformidad con sus propios mandatos, las organizaciones intergubernamentales (y la UNESCO en particular) deben apoyar a las partes interesadas pertinentes para garantizar que la aplicación de estas directrices se adhiera plenamente a la normativa internacional en materia de derechos humanos. Para tal fin, proporcionarán asistencia técnica, supervisarán y denunciarán las violaciones de los derechos humanos, elaborarán las normas pertinentes y facilitarán el diálogo entre las diferentes partes interesadas.

33. Las organizaciones intergubernamentales y los organismos reguladores nacionales pueden crear modalidades de participación para desarrollar prácticas ejemplares y pueden colaborar con los reguladores nacionales, por ejemplo, compartiendo ideas y tendencias regulatorias emergentes, apoyando o realizando sugerencias al regulador nacional para refinar las normas y los métodos institucionales.

Un altre aspecte rellevant del document-esborrany és que descriu els sistemes reguladors, tant en referència als reguladors de radiodifusió i mitjans com pel que fa als reguladors de continguts d'Internet establerts en els darrers temps. El punt 41 explica que:

Cualquiera sea la forma que adopte, todo proceso que examine o establezca un sistema regulador para las plataformas digitales debe ser abierto transparente, y debe incluir una consulta con múltiples partes interesadas. Asimismo, todo proceso regulatorio requiere la existencia de un sistema regulador independiente que permita procesos regulares de frenos y contrapesos sobre su funcionamiento.

Així mateix el punt 42 recorda que:

El Banco Mundial declaró que la característica fundamental del modelo independiente de regulación es la independencia en la toma de decisiones. Un documento de orientación sobre la regulación de la radiodifusión encargado por la UNESCO (2006) también destacó que «una autoridad independiente (es decir, una que tiene sus facultades y responsabilidades establecidas en un instrumento de derecho público y está facultada para administrar sus propios recursos, y cuyos miembros son nombrados de manera independiente y protegidos por la ley contra el despido injustificado) está en mejores condiciones para actuar imparcialmente en pro del interés público y evitar la influencia indebida de los intereses políticos o industriales⁹².

⁹² <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000144292>

El document dedica diversos punts a fixar les potestats dels sistemes reguladors:

El sistema regulador debe centrarse principalmente en evaluar estructuras, sistemas y procesos de plataforma para defender la libertad de expresión y otros derechos humanos; así como en las medidas que toman para mitigar riesgos. El sistema regulador debe tener la potestad de evaluar solicitudes o realizar funciones de investigación u otras funciones de evaluación de cumplimientos sobre plataformas digitales, con el fin de cumplir con los objetivos generales de proteger la libertad de expresión y el acceso a la información.

El document-esberrany disposa, en el punt 49.c, la possibilitat que els sistemes reguladors tinguin la facultat d'encarregar investigacions o estudis de revisió a tercers, especialment en aquells casos en els quals es tinguin evidències que posen en dubte el funcionament correcte o l'enfocament de qualsevol plataforma o tecnologia emergent, bàsicament en referència a una qüestió tan controvertida com la restricció de continguts.

Així mateix, també s'expliciten les dues responsabilitats principals que cal exigir a les plataformes digitals: d'una banda, respectar els drets humans i seguir la normativa internacional en aquesta matèria; de l'altra, es determina que les plataformes han de disposar de sistemes i de processos establerts capaços de rendir comptes davant dels sistemes reguladors. De la mateixa manera, en el punt 105 s'explicita que les plataformes digitals:

Deben poder demostrar que cualquier acción tomada al moderar y curar contenido se realizó de acuerdo con sus condiciones de servicios y estándares comunitarios, y deben informar de manera justa y precisa al sistema regulador sobre el desempeño con respecto a sus responsabilidades y/o planes. En caso de incumplimiento de esta disposición, el sistema regulador debe actuar de acuerdo con las facultades descritas en las presentes Directrices.

4.4 PROCESSOS DE SUPERVISIÓ DEL FUNCIONAMENT DE LES PLATAFORMES: LA REGULACIÓ DELS DISCURSOS ONLINE DES DE 2022 FINS A L'ACTUALITAT

Cal destacar que des de l'any 2022 la Unió Europea ha mostrat interès en el govern de les plataformes i en la seua regulació. Així ho demostren les diferents normatives aprovades, que evidencien que des de la Unió Europea es té el propòsit d'anar determinant un teixit legal i polític que es trobe en consonància amb l'afiançament de l'autonomia tecnològica que estem vivint⁹³: La *Llei de Serveis Digitals* (proposta de la Comissió Europea aprovada pel Parlament Europeu el dia 5 de juliol de 2022); la Legislació en matèria d'Intel·ligència Artificial (proposta de l'any 2021) i la *Llei de Mercats Digitals* (proposta, any 2021).

⁹³ També és cert que hi ha investigacions que posen en relleu que la pretensió de la Unió Europea per concretar marcs normatius al voltant d'aquesta qüestió en part es deu a la seua intenció de minimitzar el domini i el monopoli d'algunes corporacions, domini que, d'una manera o d'una altra, es considera que sovint acaben posant en risc alguns dels drets fonamentals: la pluralitat de mitjans, l'essència d'alguns valors democràtics, etc.

4.4.1 LA LLEI DE SERVEIS DIGITALS

La *Llei de Serveis Digitals* pretén erigir-se en un marc legislatiu al servei de la supervisió de continguts il·legals i de la regulació de l'espai dels serveis digitals⁹⁴. El text determina una sèrie de mesures i d'obligacions per a les empreses tecnològiques tals com: eines per a la moderació de continguts i major transparència en els algorismes i en el tractament de les dades personals.

Malgrat que va ser promulgada el novembre de l'any 2022, la llei determina que les principals plataformes digitals (aquelles que mensualment tinguen més de 45 milions de persones usuàries actives a Europa) han de complir amb la nova normativa de forma anticipada, en concret a partir del 25 d'agost de 2023; la resta de companyies ho han de fer a partir del 17 de febrer de 2024.

La llei, juntament amb la Llei de mercats Digitals (la coneguda com a DMA), s'ocupa de tot allò referent a la competència.

Els dos marcs legislatius conformen un eix normatiu sobre serveis digitals, una reestructuració en el context regulatori europeu que pretén generar un marc global al voltant de les grans tecnològiques.

Abans d'aquestes dues normatives, només la directiva sobre comerç electrònic, a principis de segle, quan Internet començava a expandir-se, concretava algunes normes que calia seguir.

Per tant, el context actual, molt diferent, requeria d'un marc legislatiu adaptat a les circumstàncies. Així mateix, la Unió Europea

⁹⁴ Cal apuntar que el REGLAMENT (UE) 2022/2065 DEL PARLAMENT EUROPEU I DEL CONSELL, de 19 d'octubre de 2022, que regula l'anomenat paquet de serveis digitals, que inclou tant la Llei de Serveis Digitals com la Llei de Mercats Digitals.

espera que les repercussions d'aquest marc legislatiu facen possible que els estats que no formen part de la Unió Europea prenguen decisions similars i, per tant, generen marcs normatius amb les mateixes pretensions i/o finalitats.

En l'exposició de motius reclama la fixació d'una estructura regulatòria específica i per a les plataformes.

La normativa recull la pluralitat d'interessos socials, econòmics i polítics i explicita els perjudicis que les plataformes poden causar a la societat. En concret, esmenta tres tipus d'esculls.

El primer es fa ressò de l'expansió de continguts il·lícits en les plataformes digitals.

El segon s'ocupa d'aquelles campanyes de desinformació que poden posar en perill el funcionament del sistema democràtic.

El tercer concreta les possibles vulneracions de drets fonamentals.

Més que una estructura regulatòria basada en la gestió d'aspectes com el contingut o el discurs, es tracta d'un marc que s'ocupa de l'administració d'aquells agents que dominen els fluxos d'informació, per això s'ocupa de qüestions tals com determinar l'obligatorietat de l'anàlisi de riscos algorítmics (article 26) o la concreció de les vies que les persones usuàries poden fer servir per exercir els seus drets fonamentals (article 17).

La llei apunta la necessitat d'instituir un aparell institucional de govern europeu de plataformes.

En l'article 38 la llei determina que les grans plataformes hauran de nomenar persones encarregades de vetllar pel compliment de la normativa europea; també estableix la creació d'una xarxa de

coordinació de serveis digitals triats a nivell nacional per cada Estat membre de la Unió Europea. Malgrat això, la mateixa llei determina que la coordinació dels serveis digitals⁹⁵ nacionals s'articularà mitjançant una instància consultiva, la Junta Europea de Serveis Digitals (article 47). I s'apunta que la Comissió Europea tindrà la potestat d'assumir inspeccions que li puguin permetre investigar bases de dades, algorismes, etc. (article 51).

Per tant, amb aquesta normativa la Unió Europea intenta garantir la protecció dels drets de la ciutadania europea online i establir unes "condicions de competència equitatives" per a aquest tipus d'empreses, per això s'hi inclouen les obligacions que les plataformes han de seguir si no volen ser sancionades.

Per tal de fer possible aquestes obligacions, la llei explicita quatre escales, que depenen dels serveis que ofereixen les empreses i també està condicionat pel nombre de persones usuàries que tinguen. Les quatre categories són:

- Serveis intermediaris: companyies que ofereixen infraestructures de xarxa per a la transmissió de dades (com les empreses proveïdores d'internet, per exemple).

- Allotjament de dades. Empreses que ofereixen serveis de núvol i d'allotjament web.

⁹⁵ Kayali (a: France 's plan to rein in Big Tech (and Ireland and Luxembourg). <https://www.politico.eu/article/france-ireland-luxembourg-big-tech-regulation-apple-amazon-facebook-meta-google-digital-services-act-digital-markets/>) posa de manifest que la capacitat jurídica d'aquests elements coordinadors queda restringida al lloc on s'estableix la corporació; això esdevé un problema, ja que la majoria de les grans corporacions digitals han instal·lat les seues a Luxemburg o a Irlanda, que són indrets amb una certa exempció de responsabilitat corporativa.

-Plataformes i buscadores en línia: aplicacions que aglutinen a venedors i a persones consumidores, o que fan possible difondre i trobar informació en la xarxa.

-Les plataformes i els motors de recerca en línia grans, anomenades en anglés *Very Large Online Platforms* (VLOP) i *Very Large Online Search Engines* (VLOSE), aplicacions que, pel seu nombre de persones usuàries a la Unió Europea (més de 45 milions de persones), poden tenir un major impacte social.

La llei explicita que tots els serveis digitals (o els serveis intermediaris) han de respectar una sèrie de mesures bàsiques, com per exemple fer públics els seus termes i les seues condicions.

Això no obstant, a mesura que pugem en l'escala, és a dir, quan es tracta de la categoria més elevada (VLOP i VLOSE) han de seguir amb les mesures concretes per a aquest rang de l'escala i amb tota la resta d'obligacions especificades en els tres nivells inferiors.

La Comissió Europea es qui determina quins serveis entren en cada categoria.

Malgrat que queda fora de l'abast dels propòsits del present informe, cal evidenciar que la normativa de la Comissió Europea, amb l'aprovació d'aquesta normativa, no ha acabat de solucionar del tot algunes de les qüestions que estaven pendents; efectivament, continua havent-hi un accés molt acotat (per part de les autoritats i organitzacions) a aquells algoritmes que articulen el flux d'informació online. D'aquesta manera, si tenim en compte que els algoritmes són el sistema de gestió del discurs online que conforma el teixit essencial de la sistematització de les plataformes, es fa evident que, si no es té la possibilitat d'accedir als algoritmes, aleshores qualsevol marc normatiu que intente demarcar el funcionament de les plataformes pot acabar resultant insuficient.

Tal com assevera Gorwa⁹⁶, el context digital actual necessita anar més enllà de les concrecions jurídiques, precisa extrapolar a l'àmbit algorítmic els fonaments democràtics. L'anunci que es va fer l'any 2021 per part del Govern d'Espanya (crear agències encarregades de la vigilància d'els plataformes i de la intel·ligència artificial) es pot afirmar que és una proposta adient.

La llei també explicita que a cada Estat se li atorga tant competència investigadora com la sancionadora, amb la capacitat d'establir sancions que poden anar de l'1 al 6% de la facturació anual de les corporacions que es troben davall de la seua jurisdicció (article 42).

El marc legal d'aquesta normativa apunta que aquelles plataformes amb més de quaranta-cinc milions de persones usuàries són responsables legals del desenvolupament online (article 25.1).

Aquesta normativa també estableix els paràmetres que han de facilitar la transparència dels processos de gestió del discurs online: l'eliminació, la propagació o l'acotació de continguts (articles 17, 29, 30 i 31). De la mateixa manera, especifica la institucionalització del conjunt de sistemes d'alerta que es poden considerar com a fiables (article 19).

Recentment ja es pot comprovar com la Unió Europea està posant tot els esforços per tal de desplegar amb eficàcia la Llei de Serveis Digitals; així, per exemple, el passat 13 d'octubre del present 2023 el responsable de drets digitals de la UE, Thierry Breton, va donar a la xarxa social X (Twitter) 24 hores per explicar quins mecanismes

⁹⁶ Gorwa, R. (2021). Elections, institutions, and the regulatory politics of platform governance: The case of the German NetzDG. *Telecommunications Policy*, 45(6), 102-145,

desenvoluparia la plataforma per tal de complir amb les noves normes digitals. Euronews⁹⁷ ho explica així:

La red social X, de Elon Musk, ha eliminado cientos de cuentas vinculadas a Hamás y retirado o etiquetado miles de contenidos desde el ataque del grupo militante a Israel, según la consejera delegada de la empresa antes conocida como Twitter. Linda Yaccarino aseguró el jueves que X está haciendo un esfuerzo para controlar los contenidos ilegales que proliferan en la plataforma. Yaccarino respondía así a la petición de información formulada esta semana por un alto funcionario de la Unión Europea sobre el cumplimiento por parte de la plataforma de las nuevas y estrictas normas digitales de la UE durante la guerra entre Israel y Hamás.

I el diari El Mundo⁹⁸, en referència al mateix fet, publicava això:

Imágenes de la extrema violencia perpetrada por Hamás han corrido por la pólvora por las redes sociales, especialmente en X, antiguo Twitter. Bruselas ha encendido las alarmas ante la brutal magnitud de bulos, desinformación y contenido ilegal que circula a través de las plataformas digitales en el polvorín de Oriente Próximo. A X y Meta ya se les ha dado el primer aviso. "Aunque el césped no (siempre) es más verde al otro lado, a veces el cielo sí es más azul". Con este mensaje irónico, pero

⁹⁷ <https://es.euronews.com/next/2023/10/13/x-elimina-miles-de-cuentas-y-publicaciones-desinformativas-sobre-israel-y-hamas-ante-la-ex>

⁹⁸ <https://www.elmundo.es/internacional/2023/10/12/6527f627e4d4d890438b45d9.html>

directo a la yugular, el comisario de Mercado Interior, Thierry Breton, ha anunciado su salto hacia la red social BlueSky, después de los choques directos con el propietario de X. Una confrontación, que viene de lejos, però que se ha intensificado en el marco de la encarnizada guerra entre Israel y Palestina. El intercambio de reproches se ha desarrollado de forma pública. Y paradójicamente a través de la red social propiedad del magnate Elon Musk. A última hora del martes, el comisario francés envió un comunicado de urgencia al estadounidense recordándole sus obligaciones en el marco de la Ley europea de Servicios Digitales (DSA), que entró en vigor a finales de agosto: "Tras los ataques terroristas cometidos por Hamas contra Israel, tenemos indicios de que se está utilizando X para difundir contenido ilegal y propaganda dentro de la UE". Según la ambiciosa legislación comunitaria, los gigantes tecnológicos están obligados a garantizar la máxima transparencia para los usuarios, eliminar el contenido ilegal y denunciado y poner en marcha todas las medidas preventivas para evitar la propagación de imágenes o información falsa o manipulada. Breton dio a Musk un máximo de 24 horas para responder. La réplica llegó menos de dos horas después por el mismo canal. Y el miércoles arribó la oficial, que la Comisión Europea analiza en estos momentos. "Nuestra política se basa en que todo sea de código abierto y transparente, un enfoque que la UE apoya. Enumere las violaciones de X a las que alude para que el público pueda verlas", contestó Musk, que en otro mensaje llegó a elevar el tono asegurando que, si "la tendencia actual continúa, la guerra civil en Europa será inevitable". "Está al corriente de los informes de usuarios y autoridades sobre contenido falso y glorificación de la violencia. De usted depende demostrar que

predica con el ejemplo", zanjó el comisario galo, que no ha dado más detalles sobre ejemplos concretos.

Amb actuacions com aquesta es fa evident que, després de l'aprovació de la normativa legislativa, la Unió Europea analitza les pràctiques i els continguts de les plataformes.

5. ELS DISCURSOS D'ODI

La desinformació, tractada en els apartats precedents del present informe, ha aconseguit que els discursos d'odi es vagen inserint en les diferents vies d'expressió públiques.

Tant els discursos d'odi com la desinformació són vies de manipulació que impliquen greus disfuncions socials (i polítiques); això no obstant, es tracta de dos fenòmens diferents. La desinformació se circumscriu a la difusió premeditada d'informació falsa o enganyosa amb la finalitat de crear confusió (o d'instaurar creences que no s'ajusten a la realitat). Els discursos d'odi pretenen discriminar o denigrar un grup social o una persona.

Des d'àmbits i institucions socials com la *Fundación porCausa* posen de manifest la dificultat que tenim per combatre els discursos d'odi, i asseguren que el primer pas és buscar dinàmiques que facen possible substituir la narrativa en què es basen, o procurar fomentar (i establir) marcs narratius diferents⁹⁹.

L'eclosió de les xarxes socials (i les seues àmplies formes de comunicació) han anat acompanyades de males pràctiques; en aquest context, els discursos d'odi cada vegada augmenten més, sense que, actualment, disposem d'una estratègia o d'una manera d'actuar que ens permeta disposar d'eines efectives per afrontar el problema. Tant és així que, el desembre de l'any 2020, el Secretari General de les Nacions Unides, Antonio Gutierrez, va afirmar que: "El

⁹⁹ Resulta significant apuntar que en una investigació duta a terme per Moreno i Arroyo (Moreno López, R. & Arroyo López, C. (2022). Redes, equipos de monitoreo y aplicaciones móvil para combatir los discursos y delitos de odio en Europa. *Revista Latina de Comunicación Social*, 80, 347-363), amb qüestionaris a joves d'entre 18 i 35 anys a Espanya, s'afirma que: "si profundizamos en el conocimiento que la juventud española tiene sobre el concepto de discurso de odio. En este sentido preguntamos si han escuchado alguna vez el concepto "Discurso de Odio" y el 43% responde que No lo conoce. Por su parte el 49% considera que sí conoce el término y el 8% responde que No sabe/No contesta".

discurso de odio es una amenaza para la vida humana. Está socavando los esfuerzos de prevenir y combatir la pandemia, descarrilando la recuperación y destruyendo los cimientos mismos de la cohesión social”.

Però, malgrat la rellevància de la qüestió, ni tan sols hi ha un consens al voltant de què es pot considerar com a “discurs d’odi”. Sí bé és cert que disposem d’un conjunt de condicionants sobre que s’entén com a “discurs d’odi”, no és menys cert que no es tracta d’una visió consensuada ni en el camp judicial ni en el social; tampoc no comptem amb un únic instrument de mesura. El que en realitat hi ha és un conjunt de condicions generals en l’explicació de la categoria.

Si observem la normativa europea, no hi ha uniformitat al voltant de quins són aquells missatges que cal considerar davall el paraigua del discurs de l’odi.

El Conveni Europeu per a la Protecció dels Drets Humans i les Llibertats Públiques (1950; article 10.2) es basava en la premissa segons la qual la llibertat d’expressió podia acotar-se per tal de garantir la seguretat nacional, la integritat territorial o la seguretat pública; també per assegurar la defensa de l’ordre i la prevenció dels delictes, o per protegir la salut o la moral; també per a altres qüestions tals com: amparar l’honor o els drets aliens, obstaculitzar la divulgació d’informacions confidencial o, garantir l’autoritat i la imparcialitat del poder judicial.

Quatre dècades més tard, l’any 1997, es va perfilar més la qüestió en la Recomanació del Comitè de Ministres del Consell d’Europa número R (97) 20, al voltant del discurs de l’odi, creada amb la finalitat de poder homogeneïtzar les polítiques i els marcs legislatius dels estats membres, i es concretava que cobria qualsevol forma d’expressió que “difunde, incita, promueve o justifica el odio racial, la xenofobia, el antisemitismo o cualquier otra forma de odio basado en la intolerancia expresada por un nacionalismo y etnocentrismo

agresivo, discriminación y hostilidad contra las minorías, los inmigrantes y las personas de origen inmigrante”.

Posteriorment, l'any 2008 la Comissió Europea per a la Democràcia pel Dret (Comissió de Venècia) va crear un informe al voltant dels marcs legislatius nacionals europeus relatius als insults de naturalesa religiosa, la blasfèmia i la incitació a l'odi, que va concloure que no hi havia un concepte de discurs d'odi generalitzat ni globalment acceptat malgrat que una part important dels països del Consell l'Europa disposava de normes, en major o en menor rang jurídic, que prohibien expressions que incitaren a l'odi.

El sentiment d'odi és una pulsio humana; el diccionari de la RAE defineix l'odi com la “Antipatía y aversión hacia algo o hacia alguien cuyo mal se desea”. El perill de totes aquelles dinàmiques de funcionament interhumà que empren l'odi rau en què aquesta pulsio es genera i s'eixampla amb el propòsit de ser difosa i exercida creant situacions de discriminació i de violència. A més a més, el rerefons de qualsevol conducta basada en l'odi acostuma a ser sempre una actitud discriminatòria.

Tradicionalment, els delictes d'odi es tractaven dins del dret penal antidiscriminatori¹⁰⁰.

Com que l'odi és una actitud molt tractada en l'àmbit criminològic, la tradició jurídica anglosaxona el va categoritzar com un element que evidencia “comportaments allunyats” (Díaz López,

¹⁰⁰ Si es vol aprofundir en la casuística dels delictes d'odi i en la seua naturalesa com a delictes antidiscriminatoris es pot consultar: Laurenzo, P. (2021). No es odio, es discriminación. A propósito del fundamento de los llamados delitos de odio. En: Laurenzo, P. I Daunis, A., *Odio, prejuicios y derechos humanos*. Albolote: Comares.

2013¹⁰¹), un element que comparteix una actitud hostil contra alguns col·lectius¹⁰².

En el nostre marc legislatiu penal tradicionalment no ha sigut habitual la inclusió del terme "odi", atès que "el uso de este termino a nivel legislativo es objeto de críticas, por tratarse de un concepto un tanto indeterminado que se presta a imaginación jurisprudencial"¹⁰³. En el nostre context, en primera instància, el que es va fer va ser assimilar el concepte d'odi, que posteriorment va evolucionar cap a "delictes d'odi"¹⁰⁴

La inclusió en el codi penal, que es va produir l'any 1995, dels articles 22.4 i 510¹⁰⁵ es va deure a la necessitat de *tutelar* aquells segments socials que, a causa de la seua identitat, patien situacions de desavantatge en la participació política i social, o s'hi trobaven exclosos¹⁰⁶.

En certa manera, el dret antidiscriminatori "centra su atención, primordialmente, en la situación de ciertos grupos sociales sobre los que recaen hondos y arraigados prejuicios"¹⁰⁷. De fet, és rellevant tenir en compte que les expressions d'odi com a delictes d'expressió no constitueixen fets aïllats, ja que precisen d'un context particular que faça possible la seua expressió i que, essencialment, s'estructuren en

¹⁰¹ Díaz López, J. (2013). *El odio discriminatorio como agravante penal: sentido y alcance del art. 22.4 CP*. Madrid: Thompson Reuters.

¹⁰² Miró Linares, F. (2015). *La criminalización de las conductas ofensivas*, REDPC, 17-23, pp. 1-65.

¹⁰³ Díaz López, J. (2013). *Ibidem*, p. 65.

¹⁰⁴ Ibarra, E. (2003). *Los crímenes de odio: violencia skin y neonazi en España*. Madrid: Temas de hoy.

¹⁰⁵ Allò que recull cada article es concretarà posteriorment.

¹⁰⁶ Dunis, A. (2023). Sobre cuando el odio debe ser penalmente relevante. En *La libertad de expresión asediada*, Del Carpio y Holgado (Coord.) pp. 29-66. Aranzadi: Pamplona.

¹⁰⁷ Landa, J. M. (2018). *Los delitos de odio*. València: Tirant lo Blanch.

el més ampli context del dret nuclear a la llibertat d'expressió. I dins d'aquesta llibertat d'expressió és on cal analitzar el discurs d'odi¹⁰⁸.

En els estudis i les investigacions acadèmiques referides a la legislació sovint es caracteritza el discurs d'odi com a conducta delictiva, però aquest exercici es fa sense haver tingut en compte que l'esmentat discurs lesiu es troba inserit en un context social molt determinat, que sovint pot derivar d'un ambient d'intolerància anterior¹⁰⁹.

Cabo i García¹¹⁰ remarquen la complexitat a l'hora de concretar una definició del que realment és l'odi, i afirmen que és un concepte poc homogeni, que crea confusió i que, donada la seua subjectivitat, fins i tot es relativament "manipulable". D'aquesta manera, cal tenir en compte que "el odio es un sentimiento privado constitucionalmente protegido" (Vega, 2019, p. 59)¹¹¹, fet que implica que no resulte senzill ocupar-se del tema només des d'aquest àmbit, ja que:

El odio es una emoción lamentable, psicológicamente destructiva, en primer lugar, de quien la siente y en algunas ocasiones de quien es odiado, que no resulta jurídicamente condenable *per se*, pero que puede desembocar, en ciertos casos, en la comisión de delitos civiles o penales contra los objetos o personas odiadas" (Kaufman¹¹², 2015, p. 46)

¹⁰⁸ Sandel, M. (2008). *Filosofía pública*. Barcelona: Ediciones Marbot.

¹⁰⁹ Waldron, J. (2012). *The harm in hate speech*. Cambridge: MIT Press.

¹¹⁰ Cabo, A. i García, A. (2017). *El discurso del odio en las redes sociales: un estado de la cuestión*. Barcelona: Ajuntament de Barcelona.

¹¹¹ Vega, A. (2019). *Ciberviolencia contra las mujeres y discurso de odio sexista*. Instituto Electoral de la Ciudad de México.

¹¹² Kaufman, G. A. (2015). *Odium Dicta – Libertad de expresión y protección de grupos discriminados en internet*. Conapred.

També és rellevant tenir present que, quan algú actua impulsat per l'odi, no converteix automàticament la persona destinatària de l'acció en un segment social discriminat, per això l'essència d'aquests delictes, en realitat, (almenys quan es van començar a incorporar als codis penals), no era aquell odi que porta algú a dur a terme una acció sinó més aviat l'efecte que produeix quan recau sobre el col·lectiu discriminat¹¹³.

No obstant això, sempre cal tenir en compte que “no solo las expresiones y actos de odio son ejecutados por los intolerantes, y que *a fortiori*, en múltiples oportunidades son las propias Instituciones las que incitan y ejecutan el odio o hacen un uso indebido de las restricciones impuestas por las propias convenciones¹¹⁴”.

Es pot asseverar que aquests supòsits penals es concreten per tal de protegir el “dret a no ser discriminat” pel simple fet de ser diferent i, per tant, s'ampara el dret a ser diferent i a no ser tractat de manera despectiva i, abans que res, a rebre el tracte que mereix legalment¹¹⁵.

Això no obstant, tal com s'ha evidenciat al llarg d'aquest apartat, el fet de no comptar amb una homogeneïtzació jurídica transnacional implica que no sempre resulte clar quin tipus de missatges constitueixen un discurs d'odi, la qüestió és: ho fan només aquells que inciten a cometre una acció física i immediata o també els que la promouen a llarg termini? En aquest sentit, tal com assevera Miró¹¹⁶, la

¹¹³ Dunis, A. (2023). *Ibidem*.

¹¹⁴ Martín Herrera, D. (2014). ¿Cuándo el “hate speech” se convierte en “hate crime”? Libertad de expresión y Derecho internacional según el TEDH. *Revista de la Facultad*, 2, pp 73-96.

¹¹⁵ García, P. (2004). *El derecho penal y la discriminación Especial referencia al extranjero como víctima de discriminaciones penalmente relevantes*. València: Tirant lo Blanch.

¹¹⁶ Miró, F. (2017). *Cometer delitos en 140 caracteres. El Derecho penal ante el odio y la radicalización en Internet*. Madrid: Marcial Pons.

jurisprudència europea no ofereix una resposta sòlida (ni consensuada) a aquestes preguntes.

Tal com apunta Díez¹¹⁷, la jurisprudència europea ha inclòs dos casuístiques diferents dins dels paràmetres del discurs d'odi:

a) Sentències en les quals la Cort europea conclou que el discurs d'odi és capaç de generar violència física i immediata. Un exemple en seria la sentència Leroy c. França (2008) que s'ocupava d'una caricatura que es va publicar després de la caiguda de les Torres Bessones¹¹⁸. La cort suprema va indicar que el missatge lloava, de manera explícita, l'acte de la mort, i va emetre una condemna.

Un altre exemple de l'exigència de violència física i immediata és la sentència Dmitriyevskiy c. Rússia (2017) referida a la revista *Protection of Rights* de l'ONG Russian-Chechen Friendship Society, on es va acusar Rússia de dur a terme un "genocidi" i uns "assassinats en massa sense motivació", així com execucions extrajudicials, tortures, detencions sense cap fonamentació jurídica, etc. Així, es va determinar que s'estava incitant a l'odi contra l'Estat rus, i la sentència del TEDH explicitava que:

La Corte estima que la incitación al odio no requiere necesariamente el llamamiento a tal o cual acto de violencia ni a otro acto delictivo. Los ataques que se cometen contra las personas al injuriar, ridiculizar o difamar a ciertas partes de la población y sus grupos específicos o la incitación a la discriminación, como en el caso de autos, son suficientes para

¹¹⁷ Díez, L. (2020). Discurso del odio en las redes sociales: la libertad de expresión en la encrucijada. *Revista Catalana de Dret Públic*, 61, 50-64.

¹¹⁸ La caricatura venia acompanyada d'un text que, imitant un lema publicitari de Sony ("Has soñado con ello... Sony lo hizo"), deia "nosotros lo hemos soñado... Hamas lo ha hecho".

que las autoridades prioricen la lucha contra el discurso racista frente a una libertad de expresión irresponsable y que atenta contra la dignidad, incluso la seguridad, de tales partes o grupos de la población. Los discursos políticos que incitan al odio basado en prejuicios religiosos, étnicos o culturales representan un peligro para la paz social y la estabilidad política en los Estados democráticos” (§ 73). A todo lo cual añade que “la Corte recuerda que es de crucial importancia que los políticos, en sus discursos públicos, eviten difundir palabras susceptibles de fomentar la intolerancia” (§ 75).

b) Sentències en les quals la cort europea considera com a discurs d’odi aquell que pot promoure, a llarg termini, la violència física i immediata contra un col·lectiu. El cas *Vejdeland i altres c. Suècia* (2007) es pot incloure en aquest segon grup, ja que es va jutjar la distribució d’un escrit en els casellers d’un centre educatiu de secundària que contenia el text següent:

Propaganda homosexual en el transcurso de algunas décadas, la sociedad ha pasado del rechazo de la homosexualidad y otras desviaciones sexuales a abrazar esta proclividad sexual desviada. Sus profesores antisuecos saben muy bien que la homosexualidad tiene un efecto moralmente destructivo sobre la sustancia de la sociedad y tratarán de buen grado de presentarla como algo normal y bueno. Díganles que el VIH y el sida aparecieron tempranamente en los homosexuales y que su estilo de vida promiscuo fue una de las principales razones por las que esta plaga moderna se afianzó. Díganles que los lobbies homosexuales también están tratando de restar importancia a la pedofilia y pregúntenles si esta desviación sexual debería ser legalizada.

Quan el TEDH va analitzar el text va argumentar que “a pesar de que estas afirmaciones no recomiendan directamente la comisión de actos de odio, son acusaciones graves y perjudiciales”.

Així, la Cort va recordar que la incitació a l'odi no comporta la incitació d'un acte de violència, és a dir, remarca que els atacs mitjançant insults o la difamació de grups específics de població poden resultar suficientment greus, per això el TEDH va emetre una resolució condemnatòria.

Si es fa un repàs a la jurisprudència derivada de les sentències es pot concloure que el TEDH no ha actuat de manera homogènia en la catalogació dels delictes d'odi, perquè en ocasions relaciona aquests discursos de manera directa amb la violència immediata i física i, en canvi, en altres casos ho fa amb aquells missatges que poden conduir a violència a llarg termini.

D'aquesta manera, la Cort Europea no distingeix entre aquests dos tipus de discursos i, per tant, els ofereix un mateix tractament jurídic. De fet, quan el TEDH ha d'assumir un cas on el discurs d'odi entra en confrontació amb un altre dret (o amb un altre bé jurídic) o bé es decanta per l'aplicació de l'article 17 del conveni, que explicita la clàusula de prohibició de l'excés del dret¹¹⁹ (i considera que el missatge queda al marge de la protecció de l'article 10.1 del Conveni, el que regula la llibertat d'expressió), o bé pot considerar que el missatge té la garantia de l'article 10.1 i, en aquestes circumstàncies, el que fa és

¹¹⁹ Es tracta d'una clàusula que pretén emfasitzar les essències dels valors democràtics que es troben en el Conveni Europeu. Tal com apareix, de manera explícita, en la sentència *Lawless c. Irlanda* (1961) l'objectiu és que no hi haja casos en els quals algú pugui acollir-se a cap dret del Conveni que li done l'opció de dur a terme cap acte que minimitze els drets i les llibertats que reconeix.

estudiar si la limitació és lícita, això és, si s'ajusta a allò que determina l'article 10.2.

De la mateixa forma, cal esmentar que la Cort no ha concretat si els discursos d'odi els emmarca en l'article 10 o en el 17 del Conveni. Amb tot, ha emès sentències, com la sentència *Perinçek c. Suïssa* (2013), en les quals explicita que l'excés de dret de l'article 17 només es pot aplicar "excepcionalmente y en supuestos extremos en los que resulta claro que la libertad de expresión se ha empleado con una finalidad meridianamente contraria a los valores del Convenio".

També és destacable el cas de la sentència *Lehideux i Isorni c. França* (1998), on la Cort va entendre que el discurs d'odi en base a l'article 10, va estudiar les limitacions a les quals s'havia sotmès i va emprar l'article 17 com a precepte interpretatiu quan va haver d'analitzar aquestes limitacions.

Al capdavant, el més rellevant és tenir en compte que el TEDH entén que els discursos d'odi formen part de la llibertat d'expressió de l'article 10 i que únicament poden ser limitats en funció dels paràmetres establerts en aquest mateix article. Així:

Cuando un Estado restringe el discurso del odio, la restricción debe encontrarse prevista normativamente, tiene que ajustarse a las finalidades establecidas en el artículo 10 y debe tratarse de una limitación necesaria en una Sociedad democrática. Los condicionantes de previsión normativa y finalidad legítima son de sencillo cumplimiento para el Estado. Lo relevante es analizar si la restricción al discurso del odio que ha realizado es necesaria en una sociedad democrática¹²⁰.

¹²⁰ Diéz, L. (2017). *Los límites de la creación artística en estados Unidos y Europa. Entre la expresión y el discurso de odio*. Valencia: tirant lo Blanch.

Malgrat no haver-hi una homogeneïtzació jurídica del concepte, els delictes d'odi més habituals es poden classificar en quatre grups:

1) Els esmentats anteriorment com a antidiscriminatoris: amenaces a determinats col·lectius¹²¹ (previst en l'article 170.1 del Codi Penal), el delicte de discriminació en l'àmbit laboral (article 314 del Codi Penal), etc.

2) Els delictes d'odi en sentit estricte, concretats en dos constructes penals, el delicte de discurs d'odi contingut en l'article 510 del Codi Penal, en primer lloc, i l'agreujament general per causes discriminatòries de l'article 22.4 del Codi Penal. En aquests casos, l'acció no només ha de perjudicar la víctima sinó el col·lectiu al qual pertany, de fet l'article 510.2 explicita que "el atentado a la dignidad debe entrañar humillación, menosprecio descrédito e ir dirigido a alguno de los grupos protegidos, a una parte de ellos o a una persona determinada por pertenencia al grupo, per això Lorenzo¹²² afirma que "no se trata entonces de cualquier acto vejatorio aislado que tenga por causa alguna de las circunstancias personales contempladas en la ley, (...) hace falta, además, que por el contexto en el que se realiza, el acto exprese objetivamente una minusvaloración del grupo al que

¹²¹ Convé tenir en compte que no és imprescindible que l'acció es dugui a terme contra un col·lectiu tradicionalment marginat, per això la circular 7/2019 de la Fiscalia General del Estado explicitava que:

El origen del delito está vinculado con la protección de los colectivos desfavorecidos, pero la vulnerabilidad del colectivo no es un elemento del tipo delictivo que requiera ser acreditado, sino que el legislador, haciendo ese juicio de valor previo, al incluirlo en el tipo penal, ha partido de esa vulnerabilidad intrínseca o situación de vulnerabilidad en el entorno social. Tampoco lo es el valor ético que pueda tener el sujeto pasivo. Así, una agresión a una persona de ideología nazi, o la incitación del odio hacia tal colectivo, puede ser incluida en este tipo de delitos.

¹²² Lorenzo, P. (2021). *Ibidem*.

pertenece la víctima, profundizando así en el estigma social con todo lo que ello representa de negativo para sus miembros, en particular, por el paulatino debilitamiento de las condiciones para el pleno ejercicio de sus derechos fundamentales”.

3) Delictes en els quals la noció d'odi també hi és present, com els crims contra la humanitat (article 607 bis del Codi Penal), aquells del dret penal internacional de genocidi (article 607 del Codi Penal), etc.

4) També hi ha altres delictes en els quals subjau l'odi com a canal d'acció però que no necessàriament es duen a terme contra un determinat col·lectiu: delictes d'enaltiment de terrorisme (article 578 del Codi Penal¹²³), els delictes contra els sentiments religiosos (article 522 i següents), etc.

En paraules de Lorenzo i Dunis¹²⁴:

Puede afirmarse que se ha producido una fuerte expansión de los delitos de odio en los últimos años, (...) una expansión del uso de esta denominación para agrupar bajo este delito o categoría cualquier tipo de delito que suponga una conducta que implique un sentimiento de animadversión, fobia, desprecio... contra cualquier persona. [...] La defectuosa utilización de la nomenclatura de delitos de odio para agrupar dentro de ella cualquier tipo de delito puede provocar dos efectos: de una parte, frustración y decepción colectivas al producirse un gran

¹²³ La sentència 623/2016, de 13 de juliol, del STS, n'és un exemple, ja que condemna una dona a un any de presó per publicar a una xarxa social una sèrie de missatges que la sentència recull que formen part del discurs de l'odi, el qual “no está protegido por la libertad de expresión ideológica. [...] no se penaliza aquí el chiste negro, se penaliza la humillación que se inserta en el discurso de odio, pues una de las facetas de la humillación consiste en la burla, que no está recreada en este caso con chistes macabros con un sujeto pasivo indeterminado, sino un bien concreto y referido a unas personas a quien se identifica con su nombre y apellidos”.

¹²⁴ Lorenzo, P. i Daunis, A. (2021). *Ibidem*.

número de sentencias absolutorias o archivos de procedimientos iniciados como delitos de odio en sentido estricto cuando bastaba con la aplicación de las figuras tradicionales del código penal; de otra parte, se produce una especie de repliegue de los propios tribunales a la hora de interpretar y aplicar estos tipos penales, en aras de evitar una aplicación desmesurada de los mismos.

En el Codi Penal espanyol, per tant, quan es tracta de delictes d'odi cal evidenciar que s'esdevé un odi discriminatori, atès que allò que condiona l'acció ha de suportar-se en la pertinença de la persona a un determinat grup col·lectiu¹²⁵.

D'aquesta manera, per tal de ser considerat com a delictes ha de tractar-se d'un comportament amb contundència penal greu (que ha d'implicar perill per als drets o bens no només de la víctima sinó també del col·lectiu al qual pertany) i ha de dur-se a terme en un context que siga discriminatori¹²⁶.

La Comissió Europea contra el Racisme i la Tolerància (ECRI) descriu els delictes d'odi com:

[...] el fomento, la promoción o la instigación, en cualquiera de sus formas, del odio, la humillación o el menosprecio de una persona o grupo de personas, así como el acoso, descrédito, difusión de estereotipos negativos, estigmatización o amenaza con respecto a dicha persona o grupo de personas, y la justificación de esas manifestaciones por razones de raza, color, ascendencia, origen nacional o étnico, edad, discapacidad,

¹²⁵ Precisament per això alguns autors com Landa (*Ibidem*) parlen "d'odi identitari" .

¹²⁶ Lorenzo i Daunis (2021). *Ibidem*

lengua, religión o creencias, sexo, género, identidad de género, orientación sexual y otras características o condiciones personales (ALRECO¹²⁷, 2020, p. 9).

Aquesta conceptualització és la que hauria de permetre canalitzar els delictes d'odi mitjançant marcs legislatius que els tinguera presents i que els inserira en l'abast de la casuística del paraigua dels delictes antidiscriminatoris

Davall aquests paràmetres, una investigació de Delcker¹²⁸ posa damunt la taula que la regulació d'aquests discursos actualment ha de tenir sempre en compte que es tracta de missatges reforçats i difosos mitjançant internet. De fet, en la segona dècada del segle XX ja es van començar a realitzar estudis dels discursos d'odi en les xarxes socials¹²⁹.

En alguns d'aquests primers estudis ja s'afirmava que "la lucha contra los discursos de odio en las redes sociales choca contra numerosos obstáculos" (Falxa¹³⁰, 2014, p. 104). I a Europa ja començava a haver-hi una certa conscienciació; de fet l'any 2013 es produí la "decisió del 24 de gener de 2013", del jutjat de primera instància de París, que obligava X (Twitter), amb la seu a Estats Units, a "habilitar un mecanismo de alerta que permita a los usuarios franceses señalar

¹²⁷ALRECO. (2020). *Protocolo y sistema de indicadores para la detección del discurso de odio en las redes sociales*. Madrid, España: Observatorio Español del Racismo y la Xenofobia

¹²⁸ Delcker, J. (2020). Germany's balancing act: Fighting online hate while protecting free speech. Estados Unidos: Político. Recuperat de: <https://www.politico.eu/article/germany-hate-speech-internet-netzdg-controversial-legislation/>

¹²⁹ Estudis com el de Joana Falxa (2014). Redes sociales y discursos de odio: un enfoque europeo. A: Pérez Álvarez, F. (coord.). *Moderno discurso penal y nuevas tecnologías* (pp. 89-106). Salamanca: Ediciones Universidad de Salamanca.

¹³⁰ Falxa, J. (2014) *Ibíd.*

todo abuso o mensaje de odio para su eventual eliminación, y a transmitir a las autoridades francesas los datos de los usuarios autores de los tuits ilícitos” (Falxa, 2014, p. 104). I el 31 de maig de l’any 2016 la Unió Europea va indicar a Google, Facebook, X (Twitter) i Microsoft que havien de determinar un codi de conducta que els fera analitzar i eliminar en menys de 24 hores tots aquells discursos d’odi que es pogueren considerar com a il·legals¹³¹.

L’Organització per a la Seguretat i la Cooperació a Europa (OSCE) defineix els discursos d’odi com:

Toda infracción penal, incluidas las infracciones contra las personas y la propiedad, cuando la víctima, el lugar o el objeto de la infracción son seleccionados a causa de su conexión, relación, afiliación, apoyo o pertenencia real o supuesta a un grupo que pueda estar basado en la “raza”, el origen nacional o étnico, el idioma, el color, la religión, la edad, la minusvalía física o mental, la orientación sexual u otros factores similares, ya sean reales o supuestos (ALRECO, 2020, p. 10).

En funció d’aquesta concepció, es tractaria de delictes derivats de la intolerància. En aquest sentit, atenent a la línia determinada per Díaz López (2018), cal diferenciar entre intolerància i discriminació.

La intolerància es nodreix de les creences, els mites i els prejudicis que serveixen a qui comet el delicte d’odi com a canal per dur a terme un tracte discriminatori cap una persona, essencialment a causa d’una de les seues condicions o casuístiques personals que la defineixen; la intolerància, en canvi, és el rebuig de les persones que no comparteixen les nostres condicions personals.

¹³¹ Bisht, Akanksha, Singh, Annapurna, Bhadauria, H. S., Virmani, Jitendra, & Kriti (2020). Detection of Hate Speech and Offensive Language in Twitter Data Using LSTM Model en Jain, Shruti, & Paul, Sudip (coord.), *Recent Trends in Image and Signal Processing in Computer Vision* (pp. 243-264). Springer

Per tant, quan es parla de delictes d'odi tot s'emmarca en uns paràmetres en els quals una expressió d'intolerància provoca que, en la conducta de la persona que executa el delicte d'odi, hi haja un conjunt de prejudicis discriminatoris.

Des d'un comportament intolerant no només es pot desenvolupar la discriminació (una minimització del tracte envers altres persones) sinó que també és possible el delicte d'odi sobre algú pel simple fet de formar part d'un col·lectiu social concret, o també ser identificat com a tal per la seua casuística social, cultural, religiosa, orientació sexual, etc.

Sellars¹³² va dur a terme una categorització dels discursos d'odi mitjançant la seua vinculació amb el concepte de llibertat d'expressió, i en va establir els següents trets comuns:

- El mal que provoca en el discurs.
- L'orientació a una persona (com a membre d'un grup) o a un grup.
- El propòsit de fer mal de la persona emissora.
- L'odi en el contingut del missatge.
- Un context que fa possible una resposta hostil.
- La idiosincràsia pública o adreçada a un membre d'un determinat grup.
- La manca d'una finalitat redemptora.

Independentment de la concepció que es pugui tenir del fenomen, seguir el document "La estrategia y plan de acción de las Naciones Unidas para la lucha contra el discurso de odio" (2019) permet considerar com a discurs d'odi tota manifestació feta en

¹³² Sellars, A. (2016). *Defining Hate Speech*, 20. Cambridge, United States: Berkman Klein Center Research.

l'esfera pública que intente promoure o incitar la discriminació, la deshumanització o la violència cap a una persona o un grup de persones en funció de la seua pertinença a un grup ètnic, religiós, nacional, de gènere o de qualsevol altra identitat social¹³³.

A més a més, tal com remarquen Torres y Taricco¹³⁴, cal abordar la qüestió dels discursos d'odi com si es tractara de discursos socials, ja que tota manifestació d'odi és conseqüència de processos de generació inscrits en la història i condicionats per elements extralingüístics que "atan los fenómenos discursivos al espeso mundo que habitan los habitantes¹³⁵".

El fet de concebre-ho així permet vincular-ho amb els enunciats susceptibles de ser considerats com a discursos d'odi amb la creació de certs sentits en la vida social, i també fa possible vincular-ho amb els conflictes i les dimensions ideològiques que se'n deriven¹³⁶. Aquest enfocament és rellevant, ja que, com ha evidenciat Victoria Pedrido¹³⁷, els discursos d'odi no són "una abstracció en el vacío, sino que recuperan algo de lo que circula y relanzan".

¹³³ Alguns estudis recents s'han centrat en els delictes d'odi motivats pel gènere o l'orientació sexual, com el d'Arcila Calderón et al. [Arcila-Calderón, Carlos, Amores, Javier J., Sánchez-Holgado, Patricia, & Blanco-Herrero, David -2021. Using shallow and deep learning to automatically detect hate motivated by gender and sexual orientation on twitter in spanish. *Multimodal Technologies and Interaction*, 5, (10)]; aquests estudis, a més a més, aporten el "primer prototipo para la detección automática de discurso de odio en Twitter en español específicamente motivado por género y orientación sexual"

¹³⁴ Torres, N. i Taricco, V. (2019). *Los discursos de odio como amenaza a los derechos humanos*. Ciudad Autónoma de Buenos Aires: Universidad de Palermo.

¹³⁵ Caletti, S. (2019). *Ariadna. Para una teoría de la comunicación*. Ciudad Autónoma de Buenos Aires, Argentina: Editorial Universidad Nacional de Quilmes.

¹³⁶ Parodi, R.; Cuesta, M. i Wegelin, L. (2022). Problematizar los discursos de odio: democracia, redes sociales y esfera pública. *Tram[p]jas de la Comunicación y la Cultura*, N.º 87.

¹³⁷ Pedrido, V. (2021). *Cartografía argumentativa de los sectores fundamentalistas/conservadores*. Ciudad Autónoma de Buenos Aires, Argentina: Fusa.

L'interès per afrontar el tema de l'expansió dels discursos d'odi en l'esfera pública implica haver de parar atenció a les noves configuracions d'aquesta esfera pública, que es troba marcada i condicionada per la galàxia digital.

Aquest context ha propiciat que les Nacions Unides hagen iniciat "La Estrategia y Plan de Acción¹³⁸" per a la prevenció dels discursos d'odi, amb el propòsit de proporcionar recursos i amb l'objectiu de defensar els drets humans i la promoció de societats inclusives i justes.

El Pla d'acció determina que els estats han de procurar preservar la llibertat d'expressió, però també han d'establir tots els mecanismes possibles per tal que es respecten els drets humans i les llibertats fonamentals de totes les persones. En aquest sentit, el Pla d'acció recomana mesures tals com:

- Crear lleis i polítiques nacionals que puguin establir mecanismes de prohibició dels discursos d'odi.

- Reforçar la capacitat dels sistemes judicials per afrontar la qüestió, i formar les persones que exerceixen com a jutges i fiscals.

- Promoure l'educació i la sensibilització pública sobre la discriminació i els discursos d'odi.

- Fomentar la cooperació internacional en la prevenció dels discursos d'odi, bàsicament a partir d'intercanvis d'informació i de bones pràctiques.

6. REPTES A CURT TERMINI

En una qüestió com la tractada en el present informe resulta complex oferir propostes analítiques concretes, perquè, tal com s'ha evidenciat, en el món actual la comunicació col·lectiva és un procés dinàmic i obert. En aquest context, els confins territorials i la sobirania de l'Estat (sobretot en els seus estaments normatius i de resolució de conflictes), com que es troben immersos en la societat global, necessiten ser matisats. Això no obstant, la signatura del Codi de Conductes amb empreses tecnològiques i la posada en funcionament del Grup d'Alt Nivell per part de la Unió Europea pretenen posar mecanismes per minimitzar la problemàtica.

Així, qüestions com les situacions d'amenaça que es deriven dels delictes d'odi sovint passen a convertir-se en missatges transnacionals estructurats de tal manera que ultrapassen les fronteres d'un estat concret. Tot això, tal com s'ha analitzat en l'informe, provoca que:

La armonización de tipos penales y la regulación de las formas de cooperación internacional en la persecución de los ciberdelitos (...) supongan un nuevo desafío para el binomio libertad de expresión y delitos de odio. El objetivo último de toda regulación internacional, desde la óptica de los Estados miembros de la UE y de España, debe ser garantizar el equilibrio entre el poder del estado, la defensa de las libertades –como la

de expresión– y los derechos de las víctimas de graves delitos cometidos en el ciberespacio o mediante el uso de TICs¹³⁹.

En els últims anys els discursos d'odi com a elements de coacció i de discriminació van en augment. Es tracta de delictes que:

Derivan de diferentes conflictos sociales con raíces históricas, religiosas o culturales. El nacimiento de Internet y las redes sociales agrava la casuística por su potencial lesividad, dado su fácil acceso y la gran capacidad para la difusión y divulgación de ideas, pensamientos e información. El incorrecto uso de la libertad de expresión, ya sea por ignorancia o por mala fe, puede llevar a graves perjuicios para el bienestar social en un estado de derecho debido a su vinculación directa con ciertos derechos fundamentales¹⁴⁰.

Ateses les circumstàncies, el llinar de protecció de drets humans cal vincular-lo amb la complexitat real a l'hora de concretar les categories d'atribució de jurisdicció en l'esfera inabastable de la cibercriminalitat; per tant, tot projecte i/o marc jurídic que es pose damunt de la taula normalment continua tenint llacunes, bàsicament pels instruments del ciberespai i per la casuística d'aquesta galàxia digital com a "lloc de comissió". Això dificulta la fixació de paràmetres que facen possible la vinculació dels mitjans emprats amb les

¹³⁹ Petit, E. W. (2023). "Libertad de expresión y delitos de opinión a la luz la futura Convención Internacional integral sobre la Lucha contra la utilización de las Tecnologías de la Información y las Comunicaciones con Fines delictivos", a: *La libertad de expresión asediada: Del Carpi, J. i Holgado, M. (Dir.)*, pp. 405-453. Pamplona: Aranzadi.

¹⁴⁰ Lizardo, E. (2023). *Delitos de odio y discriminación*. Barcelona: Bosch Editor.

distintes jurisdiccions estatals que es consideren competents per investigar i/o per obrir processos penals.

Estan així les coses, una proposta (siga jurídica o siga d'una altra índole), pot prendre forma de model quan té la possibilitat de simplificar fenòmens tan complexos com els descrits en els apartats precedents del present informe. En aquest sentit, el Ministeri de l'Interior l'any 2019 ja va publicar un breu pla d'acció contra els delictes d'odi¹⁴¹, si bé és cert que cal apuntar que aquest pla d'acció no es circumscriu a l'àmbit de les xarxes socials. En ell s'afirma que "En el recorrido hacia la erradicación de los incidentes y delitos de odio resulta imprescindible el diálogo y la colaboración constante con asociaciones, organizaciones y colectivos de ámbitos diversos y susceptibles de ser victimizados"

Però, quan del que es tracta és de planificar i d'establir paràmetres de lluita contra l'odi a internet cal ser conscients que és un tema transversal, on els preceptes de l'àmbit jurídic han d'anar acompanyats de dinàmiques socials i de planificacions curriculars educatives, que precisen també de compromisos institucionals i d'iniciatives empresarials per part d'aquelles empreses que presten serveis tecnològics.

Aquestes empreses, que operen en l'esfera de l'opinió pública¹⁴², han de conjugar la llibertat i la pluralitat amb la vigilància dels

141

<https://www.interior.gob.es/opencms/pdf/servicios-al-ciudadano/Delitos-de-odio/descargas/PLAN-DE-ACCION-DE-LUCHA-CONTRA-LOS-DELITOS-DE-ODIO.pdf>

¹⁴² En relació a aquesta qüestió cal tenir en consideració que la normativa de la Directiva 2019/790 implica que, per primera vegada, els prestadors de serveis que comparteixen continguts en línia hagen de dur a terme actes de comunicació públics, ja que permeten a les persones usuàries l'accés a obres o a prestacions protegides. Aquest fet comporta que precisen d'autorització dels drets de propietat intel·lectual per a dur a terme aquesta explotació. La legislació espanyola concreta que l'articulació de les autoritzacions cal fer-la seguint els paràmetres de bona fe contractual, de diligència, de transparència i d'adequació a la lliure

continguts que publiquen i/o difonen, per tal d'evitar convertir-se en missatgers d'un odi que, com s'ha vist, acaba provocant *mal*.

L'objectiu final ha de ser constituir espais *online* més segurs i respectuosos, que desenvolupen narratives encaminades a la propagació de valors respectuosos amb la diversitat.

El present informe ha anat apuntant un conjunt de funcions organitzadores, que presenten una imatge de conjunt, amb la pretensió explicativa de descriure diferents angles i enfocaments del fenomen de la comunicació en un moment determinat de l'evolució de la mateixa. A més a més, s'ha fet ressò de l'augment en la propagació de discursos d'odi en l'esfera pública digital, que ha provocat l'interès del món acadèmic, però que també ha posat en marxa la preocupació de l'àmbit polític (ONU, 2019¹⁴³).

Diferents anàlisis de les tecnologies i de la circulació dels discursos involucrats en polèmiques, i en temes molt variats, posen de manifest el protagonisme que estan adquirint en la nostra vida els circuits de desinformació participativa¹⁴⁴, configurats i estesos per les xarxes socials, que connecten a milions de persones, circuits inserits sovint en uns condicionants d'opacitat i de desregularització.

L'eclosió i la conseqüent expansió de les xarxes socials ha implicat no només un canvi de rumb en els referents comunicatius clàssics sinó també la necessitat incipient de ser conscients de les

competència i, per tant, no pot haver-hi "posició de domini" (art. 73.1.II Real decreto-ley 24/2021).

¹⁴³ ONU. (2019). La estrategia y plan de acción de las Naciones Unidas para la lucha contra el discurso de odio. 7. https://www.un.org/en/genocideprevention/documents/advising-and-mobilizing/Action_plan_on_hate_speech_ES.pdf

¹⁴⁴ Hendrix, J. (2021). Anatomy of the Big Lie: Participatory Disinformation vs. Democracy. *Tech Policy Press*. <https://techpolicy.press/anatomy-of-the-big-lie-participatory-disinformation-vs-democracy>

múltiples vies mitjançant les quals tota la societat va fent ús i va reestructurant la seva vida en funció d'aquests reptes.

En tot aquest context, hi ha diferents mesures que es poden adoptar des de les administracions públiques per tal d'afrontar aquesta qüestió, començant per la conscienciació i l'educació al voltant dels riscos que comporten els discursos d'odi, i continuant per un major seguiment actiu dels entorns en línia, així com la configuració de solucions tecnològiques per prevenir els discursos d'odi abans que aquests es propaguen. Sense oblidar que els marcs legislatius també requereixen de canvis i d'actualitzacions.

De fet, a nivell europeu s'han creat diferents projectes que tenen com a objectiu minimitzar els efectes dels discursos d'odi, com el projecte PHARM, finançat per la Unió europea, que estudia i reestructura el discurs d'odi contra les persones refugiades i immigrants.

El projecte C.O.N.T.A.C.T.¹⁴⁵ es dedica a fomentar mesures preventives com la recollida i l'anàlisi científica de dades que faciliten la comprensió de contextos en els quals s'incita a l'odi en línia, i també el desenvolupament de sessions de formació que ajuden en l'objectiu de fer possible l'articulació de societats civils millor informades; també fa públiques mesures reactives i escenaris de resposta, com la creació de plataformes web i d'aplicacions específiques per localitzar esdeveniments d'odi.

Un altre exemple és el del projecte SHELTER (*Support and advice through health system for hate crimes victims*), que s'ocupa dels

¹⁴⁵ Assimakopoulos, S., Baider, F. H., & Millar, S. (2017). *Online hate speech in the European Union: a discourse-analytic perspective*. Springer Nature.

casos en els quals els serveis sanitaris són la diana dels delictes d'odi¹⁴⁶.

Alguns estudis recents ja han començat a remarcar que cal buscar en la pròpia construcció de les plataformes les possibles solucions per a la detecció i la minimització de la desinformació i els delictes d'odi¹⁴⁷.

Aquesta dinàmica tecnològica, convé recordar-ho, cal que vinga acompanyada d'un esforç en el desplegament de l'alfabetització mediàtica i informativa.

Aquesta alfabetització cal enfocar-la de manera global, és a dir, no és suficient amb la perspectiva mecanicista de la tecnologia. Es fa necessària una actualització dels valors humans¹⁴⁸. De fet, educar en el pensament crític audiovisual implica educar en les habilitats i en les disposicions generals del pensament: contextualització intel·lectual, constància, avaluació calibrada dels arguments, pretensió de resolució dialògica de les discrepàncies...

Cal recordar que les administracions públiques que tenen la competència d'establir el currículum han de tenir presents aquests elements, sobretot a l'hora de determinar les matèries curriculars i els continguts relacionats amb l'alfabetització mediàtica i informacional. Per això les demandes de la UNESCO en favor de l'alfabetització mediàtica centren la qüestió en la rellevància del pensament crític

¹⁴⁶ Moreno-López, R., & Arroyo-López, C. (2021). *Support and advice through health system for hate crimes victims: a socio-sanitary approach*. València: Tirant Lo Blanch.

¹⁴⁷ Gradon, k. T. *et al.* (2021). A multidisciplinary approach. *Big data & Society*, January.

¹⁴⁸ Pérez Tornero, J. M.; Samy Tayie, S.; Tejedor, S. y pulido, C. (2018). ¿Cómo afrontar las noticias falsas mediante la alfabetización periodística? Estado de la cuestión. *Doxa-comunicación*, 26, pp. 211-235.

com a base axiològica al servei de la creació d'espais i de la generació d'estratègies que puguen combatre els discursos d'odi.

També és rellevant indicar que tot això ha d'anar acompanyat de recursos, per tal d'optimitzar les pràctiques docents en totes les àrees del desenvolupament professional¹⁴⁹; parlem, al cap i a la fi, de mesures que conjuminen les competències en TICs amb les innovacions en la pedagogia, amb els plans d'estudis i amb l'organització escolar.

La finalitat no és només millorar la qualitat del sistema educatiu sinó també que aquest pugui contribuir al desenvolupament social.

En aquest sentit, el primer que cal apuntar és que es fa necessari que les administracions públiques puguen dur a terme una anàlisi del perfil competencial docent del professorat que es troba en actiu. El fet de disposar d'aquesta informació permet integrar les demandes plantejades en la societat digital en l'acció educativa de les realitats escolars que ens envolten.

Algunes mesures essencials de l'àmbit educatiu vinculades amb la qüestió tractada en el present informe, i que cal tenir en compte tant a l'hora de concretar el currículum com també quan s'han de determinar els marcs de planificació i de disseny del sistema educatiu, són:

- Fomentar el coneixement dels mitjans i de l'era digital per al discurs democràtic.
- Identificar i entendre la competència tecnològica i les seues derivades en relació amb el paper del professorat.

¹⁴⁹ Francisco, A.; Pallarès, M.; Abellán, G. y Farné, A. (2022). La alfabetización mediática e informacional en la educación formal: un reto necesario. *Espejo de Monografías de Comunicación Social*, 13-33.

-Concretar les necessitats de l'alumnat, que es troba immers en la societat del coneixement, necessitats pel que fa a la informació, l'anàlisi, els usos i la producció de continguts, de formats i de mitjans.

-Integrar la competència mediàtica com a substrat transversal en el currículum, essencialment a partir de la determinació de competències mediàtiques en processos d'ensenyament-aprenentatge.

-Planificar estratègies de vinculació afectiva amb l'alumnat que facen possible la seua mirada en les noves formes de generar, compartir i socialitzar el coneixement.

-Dissenyar accions d'alfabetització mediàtica i informacional per a la vida quotidiana amb un segell recreatiu, inserit en accions d'oci i en la galàxia digital.

-Determinar diferents experiències d'aprenentatge implementades en el context educatiu que faciliten la constitució de la competència mediàtica de l'alumnat.

-Conèixer els codis bàsics i les convencions dels mitjans digitals. Analitzar el significat que aquests codis transmeten.

-Proporcionar ferramentes per tal d'avaluar l'impacte del vessant plurimodal de les comunicacions.

-Saber determinar els llenguatges digitals emprats en els diferents contextos comunicatius.

-Establir pràctiques escolars i entorns d'aprenentatge desplegades en funció de les potencialitats educatives de les xarxes socials. Valorar les possibilitats de participació mitjançant aquestes xarxes socials.

-Comprendre la idiosincràsia de la competència mediàtica com a eix de convergència d'altres competències en l'àmbit de la comunicació i de la informació.

-Promoure la comprensió i l'aplicació de dimensions i capacitats de la competència mediàtica en l'avaluació de sabers mediàtics i en l'articulació de propostes d'educació mediàtica

-Integrar els mitjans i l'era digital en els discursos de l'aula.

-Divulgar el coneixement de la competència mediàtica i dels seus antecedents històrics.

-Desenvolupar estratègies de coneixement dels nous rols d'interacció de les persones usuàries.

-Implementar estratègies mediàtiques davant de les situacions de discriminació racial, ètnica, d'identitat cultural, d'identitat sexual, etc.

-Promoure i fer visibles projectes mediàtics generats per (o en els quals hi participen) persones amb discapacitat.

-Reflexionar al voltant dels canvis que han propiciat les xarxes socials en el consum i en la propagació de la informació a nivell global, amb el propòsit d'anar conformant una ciutadania digital responsable.

-Aprofundir en els vessants de representació mediàtica que, actualment, s'han erigit com a reflex de la societat.

-Establir pràctiques escolars que descriuen les noves formes de compartir tant el coneixement com la informació, i que es troben en consonància amb les demandes de la societat actual.

-Analitzar la interactivitat com a estratègia narrativa en les xarxes digitals.

-Conèixer les estratègies narratives inherents als mitjans digitals, així com les diferents vies que tenim per relacionar-nos amb elles.

-Promoure la gestió de la privacitat i de la seguretat en la navegació i en l'ús d'internet i de les xarxes socials.

-Localitzar riscos d'internet vinculats als continguts que l'alumnat consumeix en el seu dia a dia. De la mateixa manera, identificar possibles conductes que puguin vulnerar els drets humans amb pràctiques dutes a terme en internet.

-Fomentar comportaments respectuosos i equitatius en les relacions entre persones que s'estableixen per Internet, amb l'objectiu de dotar l'alumnat de mecanismes que puguin preveure la ciberviolència i l'assetjament.

-Conèixer la hibridació i saber canalitzar les seues potencialitats per a la creació i la producció de missatges.

-Fomentar l'anàlisi crítica de la informació.

-Crear estratègies pedagògiques per combatre la desinformació en línia.

-Analitzar el paper que desenvolupa la galàxia digital en l'accessibilitat informativa, i crear consciència sobre la proliferació de dispositius habilitats per generar informació.

-Entendre l'evolució de la publicitat en consonància amb el progrés de la tecnologia, així com implementar estratègies d'anàlisi del missatge publicitari, en totes les seues modalitats de representació.

- Identificar els diferents formats de publicitat *online* i entendre la seua inserció en entorns digitals i en les xarxes socials.
- Promoure els avantatges i els límits d'ínternet per tal de desenvolupar actituds responsables i cíviques.
- Analitzar l'impacte del desenvolupament del *Big Data* i de la Intel·ligència artificial en l'educació.
- Fomentar accions de responsabilitat de les persones usuàries al voltant de la seguretat digital.
- Conscienciar sobre l'abast de les obligacions i les responsabilitats que implica l'exercici de la ciutadania digital.
- Conéixer les possibilitats de l'avanç social quan s'empra internet com a ferramenta de treball col·laboratiu.
- Plantejar-se avaluacions formatives ajustades a les metodologies que tenen en compte l'alfabetització mediàtica.

Es tracta de planificar processos pedagògics basats en la competència mediàtica i en els diferents recursos didàctics existents, amb la finalitat d'establir una acció educativa basada en la formació, en el consum, en la creació i en l'avaluació crítica de l'alfabetització informacional, mediàtica i digital. Així, correspon a les administracions públiques corresponents planificar el desplegament d'un sistema educatiu que avalue, que complemente i que fins i tot regenere pràctiques en l'ús de recursos educatius i en processos pedagògics de la competència mediàtica¹⁵⁰.

¹⁵⁰ Pallarès, M. (2020). "Educación humanizada". Una aproximación a partir del legado de Heinrich Rombach. *ESE: Estudios sobre educación*, N°. 38, 9-27.

Deixant a un costat el camp educatiu, a curt termini també hi ha mesures que es poden adoptar i que no requereixen ni partides pressupostàries elevades ni disposicions tecnològiques complexes, com la creació de formularis *online* amb espais específics per denunciar possibles delictes d'odi¹⁵¹.

Una altra qüestió rellevant és apuntar la necessitat de desenvolupar models d'estudi de la comunicació col·lectiva que aporten funcions organitzadores (que ajudaran a conèixer el fenomen dels delictes d'odi a les xarxes) i que aportaran una imatge de conjunt que, deixant al marge l'àmbit pròpiament penal-punitiu, constituirà una vocació explicativa del fenomen de les pràctiques comunicatives que es deriven de l'intercanvi comunicatiu inserit en la galàxia digital.

Una altra qüestió urgent, i que mereixeria un informe *ad hoc* al respecte, és que es pugui dur a terme una cooperació internacional per tal d'afrontar els discursos d'odi en línia. De fet, el TEDH acostuma a analitzar la rellevància d'un àmbit (susceptible de ser punible) en funció del lloc on es difon, i accepta restriccions més àmplies de l'Estat si els fets afecten afers i/o circumstàncies localment conflictives, però això, per a Díez¹⁵²:

Este parámetro no puede aplicarse miméticamente al discurso de odio difundido en redes sociales, pues los mensajes en la Red no se circunscriben a un ámbito geográfico concreto. Nos encontramos claramente ante un baremo que deberá reinterpretarse para afrontar el problema de relevancia,

¹⁵¹ Cada fiscalia provincial rep les denúncies quan es tracta de discursos d'odi delictiu, les analitza i les tramita i deriva cap als jutjats corresponents, i la fiscalia de criminalitat informàtica també du a terme una tasca d'investigació durant la tramitació dels expedients. Això no exclou la possibilitat apuntada anteriorment, de fixar formularis *online* creats des de l'administració autonòmica.

¹⁵² Díez, L. (2020). *Ibidem*.

percepción y reacción que puede suscitar una misma materia en un lugar geográfico o en otro.

Si es posa el focus en el camp estrictament legislatiu, es poden apuntar altres aspectes a considerar, que han agafat forma i han propiciat que, des de diferents parlaments autonòmics, s'hagen anat aprovant Proposicions No de Llei, que insten al poder legislatiu Estatal o bé a modificar marcs legislatius referits a les qüestions tractades en l'informe o bé insten al poder executiu a la creació d'institucions, organismes etc.

En aquest sentit, per exemple, la *Asamblea de Madrid*, en la PNLL 40/2021, entre altres coses demanava la "Creación de un Observatorio madrileño contra los delitos de odio por razón de discapacidad".

Són molts els vessants de l'estat de la qüestió que poden canalitzar-se com a propostes que insten l'aparell legislatiu estatal a prendre diferents mesures i/o canvis de l'estament legislatiu que ara mateix es troba en vigor. Es tracta de vessants que tenen com a denominador comú la necessitat de precisar més la legislació específica al voltant dels discursos d'odi.

De fet, la jurisdicció penal ha passat a ser el camp al qual han recorregut la majoria d'estats europeus per determinar mesures punitives referides als discursos d'odi. Desplegar l'aparell judicial de l'Estat permet refermar el compromís dels poders públics en defensa de la dignitat, i també facilita que les forces i els cossos de seguretat facen ús dels recursos que tenen a l'abast amb garanties. Sense oblidar que, gràcies al substrat legislatiu de l'estat de dret, les persones processades poden disposar d'un procés que compte amb totes les garanties.

A més a més, les sancions penals que se'n deriven es canalitzen com a preceptes punitius que responen a un *mal* que pot haver estat causat contra un col·lectiu¹⁵³. I també és possible considerar que els mecanismes penals afavoreixen que es puguin “subsanciar las diferencias del «contexto social real», es decir, una situación de desigualdad y desconfianza en el sistema que es más propia de los miembros de colectivos desfavorecidos” (De Pablo¹⁵⁴, 2017, pp. 147-148).

Alguns aspectes que poden ser susceptibles de canalitzar-se com a reestructuracions legislatives poden ser els següents:

En primer lloc, tal com s'ha vist, els delictes d'odi tenen tendència a incitar a la violència, fet que implica una inèrcia cap a l'acció, per tal de tractar d'influir en terceres persones; és el que en el camp del dret penal es coneix com a “element tendencial”. Així, quan estem parlant d'una inèrcia i/o d'un impuls cap a l'acció, a més a més de la pretensió finalista d'un impacte que va més enllà de la “individualitat” (dinàmica antropològica que, en realitat, es pot asseverar que és compartida per tots els discursos d'odi), la casuística particular acaba portant el dret a localitzar categories expressives que atorguen a allò *expressat* una casuística valorativa que sí que es troba establerta en l'estructuració penal. En l'article 510.2.a del Codi Penal el supòsit concreta accions que han humiliat o menyspreat un col·lectiu¹⁵⁵.

En funció d'això, es pot modificar l'article 510.2.a) del Codi Penal, que ara està basat en un delictes “de resultat”, per tal de configurar una

¹⁵³ Acosta, P. (2019). Tratamiento jurídico de las acciones de odio, a: Bermejo, R. y Bazaga, I. (eds.), *Radicalización violenta en España. Detección, gestión y respuesta*. València: Tirant lo Blanch.

¹⁵⁴ De Pablo, A. L. (2017). Límites jurídico-penales del discurso (puro) del odio, a: Alonso, L. i Vázquez, V. J. dirs.), *Sobre la libertad de expresión y el discurso del odio*, Sevilla: Athenaica.

¹⁵⁵ Gordón, I. (2023). *Delitos e odio y ciberodio*. València: Tirant lo Blanch.

concreció jurídica que considere els fets com a delictes de perill abstracte. D'aquesta manera, la conducta jutjada estaria en consonància amb la resta de conductes que són susceptibles de ser delictes, i que es troben en l'article 510 del Codi Penal.

Amb aquesta reestructuració plantejada, d'un costat es basteix un precepte homogeni d'afecció a un mateix bé jurídic, protegit en l'article 510 del Codi Penal, i també es determinen diferents graus de gravetat en relació al perill que suposa el delicte en qüestió¹⁵⁶; i, d'altra banda, aquests graus fan possible concebre un enfocament punible que permet que l'impacte sobre el col·lectiu en qüestió es pugui categoritzar, des del punt de vista jurídic, com un fet més greu que, per exemple, el que suposaria una acció puntual d'afecció a l'honor¹⁵⁷.

En segon lloc, i seguint en l'àmbit del dret penal, cal esmentar que en els delictes l'odi "pròpiament dit" hi subjau la filosofia de les doctrines antiindiscriminatòries¹⁵⁸; tot i així, en la interpretació al voltant de l'agreujant de l'article 22.4 del Codi Penal es referma la protecció de les persones i dels seus drets. Aquest agreujant de l'article 22.4 fa l'efecte que respon a una base jurídica amb caràcter individualista¹⁵⁹ i, en conseqüència, l'epicentre jurídic se situa en la

¹⁵⁶ Alguns autors que també es manifesten en la mateixa direcció apunten que, amb aquest canvi (Gordón, I. (2023). *Ibídem*):

Se cose el conjunto de conductas punibles dentro del precepto y aleja más la conducta del art. 510.2.a) del CP respecto de la del delito de injurias realizadas con publicidad (arts. 208-209), el cual parece mantenerse ampliamente concebido como delito de lesión. El art. 510.2.a) CP no puede entenderse como una isla dentro del propio art. 510 CP, o incluso dentro del propio art. 510.2.a), ya que la "cadena de difusión" adelantada al material difamatorio injurioso del art. 510.2.a) CP es ya de por sí un delito de peligro abstracto.

¹⁵⁷ Gordón, I. (2023). *Ibídem*.

¹⁵⁸ Manzanares, J. L. (2016). *Comentarios al código penal*. Madrid: Wolters Kluwer.

¹⁵⁹ Garner, B. A. (2019). *Black's law dictionary*. St Paul: Thompson Reuters.

discrepància sinal·lagmàtica entre persones (persona que comet el delicte–persona que el rep), cosa que implica que:

[En estos casos] no habría, a través de la acción, ninguna contribución relevante al fenómeno racista, homófobo, etc. Si (...) una de las especificidades de las legislaciones contra los delitos de odio es justamente la del impacto sobre el colectivo, sea que se alcance de forma mediata (art. 22.4 CP) o frontalmente (art. 510 CP), entonces la agravante del art. 22.4 CP se estaría quedando desprovista de su sentido originario de tutela (protección del colectivo). Inexplicablemente, la agravante genérica del art. 22.4 CP tiende a aplicarse descuidándose por completo el efecto o *in terrorem* que generan los actos que sacuden a un individuo en representación, sea supuesta o no, de un colectivo. Asimismo, se constata que la agravante no opera tanto en los delitos de odio *con palabras*¹⁶⁰ como lo hace con los delitos *de actos*¹⁶¹ de odio. Esto es curioso, puesto que sería en principio más sencillo anudar una agravante del art. 22.4 CP desnaturalizada (es decir, con claves más propias del Derecho antiindiscriminatorio) a tipos penales frecuentemente ligados a la esencialidad (por ejemplo: delito de injurias)¹⁶².

Un altre aspecte que convé recordar és que el substrat agreujant de la pena dels delictes d'odi no apareix en cap estament jurídic de caràcter universal, però, encara així, diferents organismes internacionals, com l'Assemblea General i la Comissió de Drets

¹⁶⁰ Ús de la lletra cursiva en l'original.

¹⁶¹ Ús de la lletra cursiva en l'original.

¹⁶² Gordón, I. (2023). *Ibíd.*

Humans de les Nacions Unides, sí que demanen als estats que valoren la possibilitat de crear preceptes jurídics que determinen fets agreujants per causa discriminatòria, i que els incorporen als seus marcs legislatius¹⁶³.

De fet, el Consell d'Europa també va emetre la *Recomendación de Política general número 7* (2002) que, en l'apartat 21, concretava que la legislació de cada estat membre hauria d'estipular que la motivació racista hauria de constituir un agreujant¹⁶⁴.

En relació també al precepte de l'agreujant, convé remarcar que l'article 510 CP explicita que serà aplicable quan una víctima particular ho siga "en representació del col·lectiu de pertinença. Això implica que pugua haver-hi casos dubtosos amb l'agreujant de l'article 22.4 CP, i que es puguen produir "lagunas de punibilidad al insistir en los escritos de acusación en calificar unos hechos por la vía del art. 510 CP (sin prever soluciones alternativas)" ¹⁶⁵. Tal com apunta Velasco¹⁶⁶, arran de la Ley Orgánica 1/2015, l'article 510.2 CP, referent al discurs difamatori o injuriant, fa que la tasca jurídica d'encaixar alguns fets amb l'ordenament legislatiu siga més complexa, ja que el que ocorre és que afegeix l'esment concret de la "dignitat" com a supòsit de lesió d'aquelles situacions que impliquen "humillación, menosprecio o descrédito", i això acaba propiciant que:

Esto parece que refuerza la imagen de estar ante un delito de resultado en el caso del art. 510.2.a). El delito de injurias

¹⁶³ Freeman, M. (2022). *Human rights*. Cambridge/Medford: Polity Press.

¹⁶⁴ I, posteriorment, l'article 4 de la *Decisión Marco 2008/913/JAI* explicita que els estats membres de la Unió Europea han d'adoptar mesures per garantir que les motivacions racistes queden concretades com a agreujant.

¹⁶⁵ Gordón, I. (2023). *Ibidem*.

¹⁶⁶ Velasco, E. (2021). *Delitos tecnológicos. Cuestiones penales y procesales*. Madrid: La Ley.

realizadas con publicidad (arts. 208-209 CP) (...) sigue estas mismas premisas, [pero] el art. 510.2.a) no habla ya de “difusión” de informaciones injuriosas, sino que también puede cometerse a través de la emisión de opiniones o juicios de valor. Casualmente, estas últimas representan las conductas más habituales en la red (casos de *perfil bajo*¹⁶⁷ que merecen una sanción acorde, es decir, más blanda)¹⁶⁸.

El més rellevant és tenir present que els missatges injurians de les xarxes socials poden concebre's com a actituds punibles que es troben “en procés”, però que, en realitat, encara no es constitueixen com a fets d'extrema gravetat difamatòria/injuriat (art. 510.2.a) CP).

En conseqüència, hi ha qui argumenta que no és versemblant intentar articular graus de llenguatge ofensiu *online* que depenguen de la seua gravetat, per tant:

A falta de pautas generales, debe asumirse que será el contexto del caso particular de donde se extraigan las claves que determinen en qué realidad punible nos movemos. [...] de la misma forma que no existen pautas generales para aclarar cuándo se escala de una realidad a otra, tampoco existirán para los diferentes grados de lenguaje ofensivo (delito de injurias junto con el agravante del art. 22.4 CP y discurso difamatorio/injuriante del art. 510.2.a CP). Habrá de fiarlo todo a los hechos y al contexto particular en que éstos tengan lugar¹⁶⁹.

¹⁶⁷ Ús de la lletra cursiva en l'original.

¹⁶⁸ Gordón, I. (2023). *Ibídem*

¹⁶⁹ Gordón, I. (2023). *Ibídem*.

Mentre la legislació no acote i concrete més la qüestió, el curs judicial ha de fer valer la constatació del caràcter objectiu (el paradigma intel·lectual) de la representació declarativa¹⁷⁰, per tant, s'ha de limitar a tenir en compte "el elemento tendencial (p. Ej.: que sea una conducta tendencialmente dirigida a demonizar a un colectivo, a través de acciones que entrañen humillación, menosprecio o descrédito) inserto en el art. 510.2.a CP¹⁷¹".

Sense abandonar l'àmbit jurídic, cal fer constar que l'interès del Dret Penal per analitzar, categoritzar i establir criteris punitius és del tot lògic i natural, ja que la idiosincràsia de la dimensió psico-emocional porta a qui legisla a tractar de protegir les persones que han rebut atacs injustos; però, tal com recorda Landa (2020)¹⁷², cal partir de paràmetres de prudència i de ponderació quan es tracta de desplegar la darrera ràtio sancionadora dels mecanismes de l'Estat.

Amb tot, diferents estudis es mostren sorpresos pel fet que la via civil haja quedat tan apartada en una qüestió com aquesta dels delictes d'odi¹⁷³, i més encara si es té en compte que un del primers casos de discursos d'odi jutjats a Espanya, el cas de Violeta Friedman¹⁷⁴, va ser un procés civil.

De fet, cal recordar que la categorització del "mal moral"¹⁷⁵ s'inclou en la Ley Orgánica 1/1982, de 5 de maig, que es basa en la

¹⁷⁰ Velasco, E. (2021). *Ibidem*.

¹⁷¹ Gordón, I. (2023). *Ibidem*.

¹⁷² Landa, J. M. (2020). Delitos de odio y estándares internacionales: una visión crítica a contra corriente. *Revista electrónica de ciencia penal y criminología*, 22.

¹⁷³ Valiente, F. (2022). El resarcimiento de los daños causados por el discurso del odio. *Isegoría: Revista de Filosofía moral y política*, N.º 67,

¹⁷⁴ Valiente, F. (2022). *Ibidem*.

¹⁷⁵ El TEDH reconeix cinc preceptes per considerar un missatge com a causant de "mal": 1) el moment en què s'emet o es difon; 2) l'abast o la difusió efectiva que tinga; 3) el paper social de

protecció civil del dret a l'honor. Això ha provocat que hi haja autors que es postulen a favor d'emmarcar aquesta qüestió dins del dret civil:

Vale la pena considerar que uno de los grandes problemas del discurso del odio radica precisamente en que sus mensajes siempre se consideran ataques globales contra todos los integrantes de algún grupo, lo que en última instancia difumina la individualidad de sus miembros. Si las características definitorias de un colectivo —la fe, la orientación sexual, el color de piel, el país de origen...— son el fundamento de los estigmas y prejuicios que vehiculan el odio, tal vez el mejor camino a seguir sea exactamente el contrario: dejar de tratar a estos ciudadanos como un conjunto y potenciar su individualidad. [...] Es factible resolver los casos de discurso del odio mediante el derecho de daños morales acudiendo a las vías civiles que ofrece el ordenamiento jurídico a la hora de medir su alcance, impacto y una posible indemnización. Pero, además, con este recurso se incrementaría la facultad decisoria de cada sujeto teóricamente afectado, que podría libremente unirse —o no— a las acciones que tomen los organismos públicos o las asociaciones creadas al respecto. [...] No se trata de que una sociedad homogénea sea preferible a una sociedad heterogénea; se trata de garantizar la libertad de expresión para todos, proteger la dignidad de todos y, en última instancia, no sobredimensionar la idea de que los colectivos minoritarios o históricamente desfavorecidos siempre necesitarán una tutela especial que, además, debe ser sancionadora. Cuesta renunciar a cualquier libertad —aunque sea la libertad de los

qui l'emet o de qui el difon; 4) el contingut específic, en funció tant de la literalitat com de la simbologia que porte implícita; 5) la situació o l'estratificació social del col·lectiu al qual pertany la víctima. Al capdavant, aquests criteris actuen com a elements mitjancers de la llibertat d'expressió, tal com s'ha constatat al llarg del present informe.

intolerantes— sin ponderar de forma desapasionada qué se sacrifica y qué se protege. A fin de cuentas, el mejor derecho suele hacerse con las peores personas, reflexión que no es sino una llamada a detener el paso en las encrucijadas para considerar, aunque sea por un momento, de dónde se viene, hacia dónde se va y qué dificultades tiene cada ruta¹⁷⁶.

La conveniència o no de considerar el dret civil¹⁷⁷ com a via per tractar els delictes d'odi queda fora de l'abast dels objectius del present informe, però és evident que, tal com s'ha vist anteriorment, els articles del Codi Penal "no concretan con claridad el bien jurídico afectado, y sancionan tantas acciones que incumplen el más mínimo criterio de proporcionalidad¹⁷⁸".

A més a més, també cal recordar que "las condenas efectivas por vulnerar este artículo del código penal son escasas, lo que permite descartar la existencia de una emergencia social sobre esta cuestión¹⁷⁹".

En última instància, i deixant al marge totes les qüestions més pròpies de l'aparell jurídic, cal també instar a les administracions públiques a planificar estructures emmarcades fora de la justícia penal, estratègies i plans d'acció en què la comunitat s'involucre en situacions de resolucions de conflictes extrajudicials en els quals hi

¹⁷⁶ Valiente, F. (2022). *Ibídem*.

¹⁷⁷ Amb tot, és rellevant recordar que l'element nuclear dels processos per responsabilitat civil rau en la identificació del *mal*, així com la seua possible categorització i, per tant, se centra en la víctima, atès que es considera que les seues necessitats són l'eix del procés.

¹⁷⁸ Alastuey, M. C. (2016). Discurso del odio y negacionismo en la reforma del Código Penal de 2015. *Revista electrónica de ciencia penal y criminología*, 18, 1-38.

¹⁷⁹ Landa, J. M. (2018). *Ibídem*.

coparticipen les parts involucrades. Un exemple són les accions que es coneixen com a “justícia restaurativa”¹⁸⁰.

Aquestes accions situen en el centre de l’acció la víctima (en aquest cas la persona o persones que han patit l’atac que es canalitza com a delictes d’odi); la cultura reconstructiva en la qual es basen aquestes actuacions s’anomena així perquè la injustícia comesa es percep com una acció que no es circumscriu a un marc legislatiu o a una persona i/o col·lectiu sinó que implica la societat en tot el seu conjunt. Fa possible, per tant, optimitzar aquelles relacions interpersonals que la justícia, *per se*, quan el que fa és limitar-se a dictar una sentència penal, no té la capacitat de poder reconstruir.

Existeix ja regulació al voltant de la justícia restaurativa que, a causa d’enfocaments relativament abstractes, pot servir de ferramenta jurídica en estos casos. D’una banda, la Llei 4/2015, de 27 d’abril, de l’Estatut de la víctima del delictes, així com també el RD 1109/2015, 11 de desembre, pel qual es desenvolupa la Llei 4/2015 i es regulen les *Oficinas de asistencia a las Víctimas del Delito*. D’altra banda, la Generalitat Valenciana disposa de la seua Oficina d’Assistència a les Víctimes¹⁸¹.

Seguint aquesta línia, caldria, per tant, establir polítiques públiques destinades a modificar la perspectiva d’aquelles persones

¹⁸⁰ Si es vol aprofundir en les oportunitats i en els reptes de la justícia restaurativa es pot consultar: “Justicia restaurativa, una justicia para el siglo XXI: potencialidades y retos”, (2013), coordinat per Ignacio José Subijana Zunzunegui, President de l’Audiència Provincial de Gipuzkoa quan es va publicar. Es troba disponible a: <http://www.deusto-publicaciones.es/deusto/pdfs/lidon/lidon09.pdf>

¹⁸¹ <https://oficinavictimas.gva.es/es/>

professionals que han d'articular les xarxes d'acompanyament en aquests processos. Com afirmen Carbó, Langarita i Mas (2022)¹⁸²:

Por otro lado, algunos de estos conflictos y violencias deben gestionarse en la comunidad, creando recursos y poniendo en el centro a las personas involucradas y su autodeterminación. La dimensión restaurativa no implica en ningún caso renunciar a la responsabilidad pública de las ofensas.

Implementar accions com aquestes permet canalitzar els delictes d'odi en funció de la conducta que els provoca i, en particular, condueix i ressitua la qüestió cap a dinàmiques de reparació del "mal causat", element d'inserció social constructiva que, al cap i a la fi, implica un reconeixement de la validesa penal com a eix de protecció de bens jurídics¹⁸³.

I convé apuntar que els països on s'han articulats i s'han implementat amb èxit plans de justícia restaurativa han demostrat que aquestes pràctiques de justícia restaurativa aconseguixen contribuir a l'establiment del principi de prevenció amb un elevat grau d'eficàcia¹⁸⁴.

La significació d'allò presentat en el darrer apartat de l'informe (concreció i foment de l'alfabetització mediàtica, reestructuracions

¹⁸² Carbó, P.; Langarita, J. A. i Mas, J. (2022). Delitos de odio anti-Lgtbi+. Oportunidades, límites y desafíos en el sistema penal. *Revista Española de Investigación Criminológica Volumen 20* (2), 1-19.

¹⁸³ Galain, P. (2010). *La reparación de daño a la víctima del delito*. València: Tirant lo Blanch.

¹⁸⁴ Vall, A. M. (2022). *Justicia restaurativa: estado de la cuestión y propuestas "de lege ferenda"*. València: Tirant lo Blanch

legislatives, etc.) cal ubicar-la dins del model de comunicació interpersonal tan particular com ho és el de la galàxia digital, que és un avanç sense precedents en la història de la humanitat però que també, indubtablement, evidencia la tensió entre dues lògiques, que coexisteixen, la del valor de poder (inter)comunicar-nos de manera ràpida, i la lògica de la protecció dels drets fonamentals de les persones.

La galàxia digital pot facilitar la difusió d'informacions, d'imatges i d'arguments molt adients per a la ciutadania, però, de manera contrària, també pot generar espais on els discursos d'odi s'han instal·lat i s'han difós de manera fluida, fet que ha provocat una erosió de l'esfera pública democràtica.

Informes com aquest només són un punt de partida, perquè precisem de coordenades socials, educatives i jurídiques que afronten la qüestió com un procés compartit, ja que "es imprescindible que legisladores, académicos y programadores trabajen codo con codo. Cualquier instrumento regulatorio puede convertirse en papel mojado, inútil para gobernar el mundo digital, si no se fomenta una colaboración virtuosa entre los distintos segmentos de la sociedad encargados de su implementación¹⁸⁵".

¹⁸⁵ Jiménez, A. i Cancela, E. (2023). *Ibidem*.